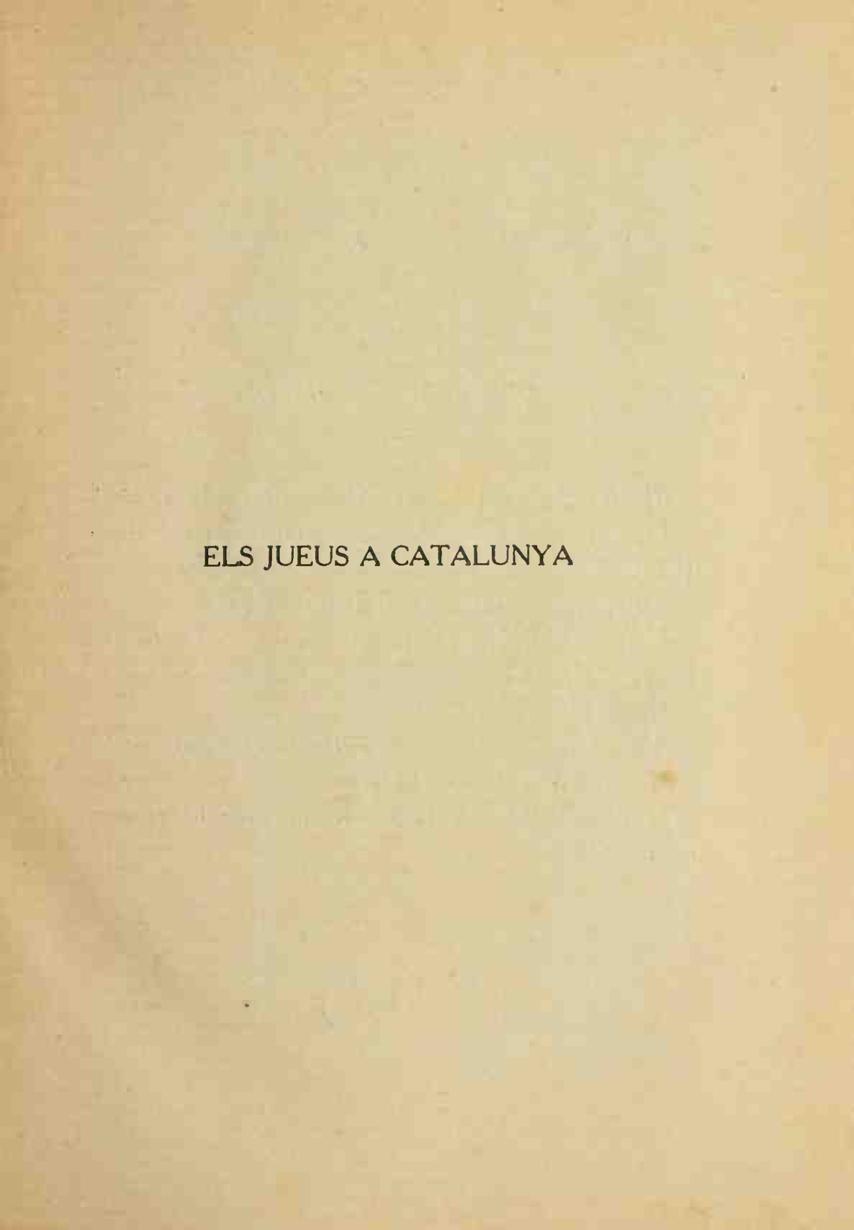

Tuum est



ELS JUEUS A CATALUNYA

DEL MATEIX AUTOR

El Llibre de l'August d'Alzina (Barcelona, 1909).

La dominació napoleònica a Girona (Barcelona, 1922).

En Ramon Muntaner (Barcelona, 1922).

L'Empordà a la Crònica d'En Muntaner (Barcelona, 1925).

Girona (Girona, 1925).

Els emigrats polítics en la Història (Girona, 1926).

Gerona (Barcelona, 1927).

L'amor al llibre i els grans amics del llibre (Barcelona, 1928).

els jueus a Catalunya

per

Carles Rahola



COL·LECCIÓ "LA SAGETA„
PUBLICACIONS "ARNAU DE VILANOVA„
Dipòsit: Llibreria Catalònia
BARCELONA

COL.LECCIÓ «LA SAGETA»

Obres publicades:

Joan PUIG I FERRETER: *Vida interior d'un escriptor.*—Pròleg de J. AGUADÉ I MIRÓ.

En preparació:

J. AGUADÉ I MIRÓ: *Lleialtat a l'època.*
Cristòfor de DOMÈNECH: *Conferències.*
Joan PEIRÓ: *El Sindicalisme.*

Tip. COSMOS.—Sant Pau, 95.—Telèf. 15351.

Pròleg

*Una de les èpoques de les quals nosaltres hem sentit més intensament l'*emoció històrica, *és aquella en què els jueus sojornen a la nostra terra.*

Ja sabem que la gent sol tenir un concepte completament negatiu del jueu. El jueu és el deïcida maleït. El jueu és l'usurer que s'enriqueix amb la sang del malaurat que cau sota les seves urpes afilades. El jueu porta eternament l'estigma de la malvestat...

Històricament, tanmateix, el jueu és quelcom més que tot això ; amb tots els seus defectes essencials, ell fou un element de cultura i de civilització en tota la Península i especialment a Catalunya i Aragó. Prou que n'havien esment els reis de la Confederació, i procuraven tenir el seu concurs, no solament financier, sinó també científic i sobretot mèdic.

El jueu, en mig de la seva tragèdia racial, és un bon comerciant, un metge aciençat, un filòleg docte, un pensador profund; i de vegades és també, com en el famós rabí de Toledo, un altíssim poeta que sent inefablement la Divinitat i glossa l'amor diví amb un accent que ens recorda el dels millors místics castellans.

* * *

La nostra activitat, en aquest aspecte, s'ha esmerçat sobretot en l'estudi i evocació dels jueus gironins. Sempre ens ha estat pietosa llur memòria, car molts d'ells no eren pas éssers roïns, d'aquells que passen per la terra sense deixar-hi cap rastre. Hi va haver entre ells, com veurem, homes plens de saviesa. Els reis de Catalunya i Aragó els protegien i els honoraven, i els qui es dediquen a treballs hebraics encara avui dia els esmenten amb admiració.

¿Qui és, que tingui una pura i desinteressada veneració per les coses del pensament, que no recordi amb tot respecte els noms d'aquells jueus que conrearen la filosofia en la silenciosa ciutat on nosaltres escrivim aquests mots; que acostumaren llur esguard a la contemplació d'aquest mateix horitzó que nosaltres veiem; que treballaren i lluitaren aquí; que varen atresorar riqueses en aquest

antic clos de Girona; que s'hi varen veure a vegades protegits i altres odiats i perseguits?...

Res, o a penes res, no ens parla avui d'ells. El Call, a la part antiga de la ciutat, ha estat completament transformat. Sabem més o menys on era l'aljama, la sinagoga, la casa de Bonastruc de Porta; però amb prou feines resta una sola pedra dels primitius edificis, que tantes vicissituds han sofert. El fossar, sols per una vella escriptura sabem on era; i només uns sepulcres dels claustres de Sant Pere de Galligans ens desvetllen la recordança de la jueria altre temps il·lustre.

Nosaltres, però, encara que les pedres romanguin silencioses, i els homes i el temps no hagin deixat en peu res del que pogués recordar-nos els jueus gironins; nosaltres, devots de tot el que porti l'empremta d'una espiritual noblesa, evoquem, com un moment interessant en la història de la ciutat, aquelles vides dedicades al treball, al comerç, al pensament i a la ciència; abominem de l'odi de la multitud que de tant en tant es desfermava furient damunt d'ells, i els contemplem després en llur èxode a altres terres, tot pensant amb enyorança en la pàtria llunyana que va exiliar-los per sempre...

CARLES RAHOLA.

CAPÍTOL I

L'ESTABLIMENT DELS JUEUS A CATALUNYA

Els jueus comencen a establir-se a Catalunya en el segle X. Un dels documents més antics que hi fan referència és una escriptura del comte Ramon Borrell, el qual adquirí totes les terres que havien pertangut als hebreus que moriren a Barcelona, quan aquesta ciutat fou assetjada i destruïda, l'any 986, pel popular cabdill àrab Almançor Els jueus, doncs, ja figuraren en aquell setge (1). Els documents palesen que aleshores es dedicaven sobretot a les feines agrícoles. Posteriorment hom va fer una declaració jurada de les escriptures que es varen perdre durant el setge, una de les quals és de l'any 963.

(1) Segons Masdeu, a mitjans del segle IX, governada Barcelona pel comte feudatari Aledrau, en nom del rei de França, els jueus varen tenir prou poder per a fer traïció als cristians i lliurar la plaça als moros.

Poc a poc els jueus es van escampant pel comtat de Barcelona, i ja en temps dels comtes es dediquen al comerç i a la indústria i conreen les ciències. Hom els troba a la capital, a l'Empordà, a Girona, a Vic, a Manresa, a Cervera, a Tàrrega, a Tortosa, a Terrassa, a Lleida i a Tarragona, assolint tal importància en aquesta darrera població, que hom l'anomena *Ciutat dels Jueus*.

Els hebreus arribaren així a ésser senyors d'una tercera part del territori de la ciutat i els encontorns. Banquers dels poderosos, ben tost varen tenir gran influència. Com que els reis els necessitaven per a portar a cap llurs empreses, varen protegir-los llargament. Un dels qui més prerrogatives va concedir-los, com veurem en altre lloc, fou Jaume I, que els freturava sovint. Sota el seu regnat, els jueus foren tractats gairebé sempre amb una tolerància exquisida, i la mateixa cort pontifícia, seguint l'exemple del gran rei, els deixava en llibertat per a exercir llur culte i regir-se per les lleis hebraiques. Les intoleràncies varen sorgir més tard i tingueren les més greus conseqüències per a aquella raça dissortada i activa, de la qual s'ha dit que portava la riquesa allà on s'establia.

El Conqueridor, que sabia el que valien els jueus de les aljames de Catalunya i Aragó, procu-

rava tenir-los al seu costat, i si alguna vegada es va veure obligat a castigar-ne algun, com l'esclarit Bonastruc de Porta, mestre de la jueria gironina, sembla que això contrariava, més que no satisfeia, els seus desitjos.

Fou tal la prosperitat que varen atènyer els jueus catalans en temps de Jaume I, que hom diria que no és possible de conèixer bé el seu regnat sense assenyalar el paper preponderant que ells varen representar-hi. Sense llur concurs econòmic, segurament que aquell rei no hauria pogut acomplir algunes de les gestes que més glòria havien de donar-li, i que més transcendència havien de tenir en els destins de Catalunya i Aragó.

CAPÍTOL II

LA JUERIA BARCELONINA

La jueria de Barcelona fou una de les més importants de la Corona Catalana-Aragonesa i exercí una veritable hegemonia sobre les altres jueries catalanes. «Barcelona era el veritable centre del nord d'Espanya, degut al seu veïnatge amb la mar i al seu tràfic comercial; el poeta Harisi l'anomena « la comunitat dels prínceps i dels grans» (1).

El Call (2) ocupava en el segle XI un dels angles de la ciutat romana, i a mitjans del segle XIII fou limitat a l'est pel carrer de la Font (Sant Honorat) i ocupava part del lloc on va bastir-se el palau de la Generalitat; passava a la banda oposada del

(1) Graetz. (Histoire des Juifs», t. IV (París, 1893).

(2) Entre les escriptures antigues que fan referència al Call barceloní, n'hi ha una del 1082, en la qual es llegeix: *A parte quoque circii in ipso itinere que solebat ire ad Callens judaicum.*

carrer de la Volta (Santa Eulàlia), afrontava amb algunes cases de ciutadans barcelonins, servint-li de límit el carrer dels Banys Nous, i al sud el Castell Nou, en el qual es refugiaven els jueus en dies de perill. Una porta comunicava el Call amb la plaça de Sant Jaume, on prestaven els jueus el famós jurament, una de les fórmules del qual publiquem en l'Apèndix.

Ultra els dits carrers, se saben els noms d'alguns altres, com el de la Sinagoga Major (Sant Domènec del Call), en el qual hi hagué la darrera carnisseria jueva, prop del Castell Nou, el de la Sinagoga Menor i el de Jafiel.

Malgrat les portes del Call, no hi havia pas una separació completa entre jueus i cristians : uns i altres podien circular lliurement, durant el dia, per les respectives barriades. Sols per excepció era suspès aquest contacte ; però l'any 1319 fou prohibit en absolut. Els jueus, tanmateix, trobaven la manera d'evitar l'apartament, llogant botigues o albergs fora del Call. La jurisdicció d'aquest corresponia al batlle de la ciutat, el qual en treia bons rendiments (1).

Dins de la ciutat els jueus tenien lliure potestat

(1) Amador de los Ríos diu que molts dels edificis de la Jueria barcelonina eren vertaderament sumptuosos i que entre les seves famoses cases de comerç hi havia el 1390 la del ric jueu David Bellcaire, que tenia vuit grans botigues.

per a adquirir béns immobles i comerciar o exercir arts especials ; però eren exclosos de la comunitat de veïns i no gaudien de cap tractament. En el segle XIII havien de portar capa llarga amb la rutlla groga i vermella, més deixaven de portar-la quan seguien la cort reial o aconseguien privilegi d'exempció. Després deixaren de portar la capa, i aleshores la roda fou cosida a la gramalla.

Al costat de la porta del Call hi havia la carnisseria especial per als jueus, car la seva llei sols els permetia menjar carn d'animal degollat ; en el segle XIV aquest establiment passà a l'interior del Call. Els jueus també tenien fleca especial per a ells, al peu del Castell Nou, a la placeta del Call, on venien el pa *alís*, confeccionat per a determinades festes israelites.

Des del segle XIII hi hagué a Catalunya dues comunitats o agrupacions d'aljames jueves : la del Principat, a la qual pertanyien els calls de Tortosa, Lleida, Girona i altres localitats intermèdies, i la dels comtats del Rosselló i Cerdanya, de la qual formaven part els calls de Puigcerdà, Elna, Colliure, etc. Les capitalitats respectives eren Barcelona i Perpinyà.

Carreras Candi remarca que la cultura jueva era generalment superior a la cristiana. Hom sap que els jueus catalans excel·liren en les matemàtiques,

física, astronomia, alquímia, geografia, medicina i cirurgia. Llur principal tràfec mercantil era la usura, l'exercici de la qual era prohibit als cristians (1).

Entre els jueus barcelonins més notables cal esmentar Schetchet i Saalthiel, Salomó, Leví i Judà Barzelai; Rubèn Isaac, poeta i escriptor; Abraham ben R. Xija, astrònom i matemàtic; Hasdai, moralista; Caspi, autor bíblic, moltes obres del qual es conserven a la Biblioteca Vaticana; Isaac Bar, Samuel, fill de Rabí; Isaac, Jehuda, Arisba, filòsof, conegut per *Ciceró jueu*; Rubèn ben Todros, talmudista; Samuel Salon, Vidal Bonafós i Salomó Gracià, filòsofs, i Josep ben Jacchia, que substituí a Adereth en la presidència de l'Acadèmia dels jueus de Barcelona.

Schetchet, metge, filòsof i poeta, era el cap de la Jueria barcelonina en temps d'Alfons I (1162-1196), el qual va confiar-li missions diplomàtiques importants. Carregat d'honors i de riqueses, va esdevenir el protector dels seus correligionaris, i els poetes varen celebrar la noblesa dels seus sentiments i la seva generositat.

Hasdai (1165-1216) ha estat anomenat amb èmfasi «la deu de la saviesa, el pregon oceà del pen-

(1) Renan remarca que hom ha fet un retret als jueus d'haver-se enriquit precisament amb una de les úniques professions que els foren permeses.

sament». Un dels seus fills, Abraham, va donar-se a conèixer en la literatura jueva amb la seva novel-la en vers *El príncep i el derví*s i per la seva traducció de nombroses obres filosòfiques.

D'un dels jueus de Barcelona, Salomó ben Adret (1245-1310), s'ha dit que va convertir l'Espanya jueva, durant dos segles, en el centre intel·lectual de tot el judaisme. Ben Adret era un dels principals deixebles del gironí Bonastruc de Porta. El Talmud no tenia secrets per a ell. Durant quaranta anys va éser considerat com la més alta autoritat religiosa entre els jueus de tot el món.

Com a primers hisendats de la terra, els jueus varen merèixer sovint la confiança dels sobirans, en nom dels quals anaven d'ambaixadors a diferents nacions musulmanes : com l'alfaquí Bondaví, que va anar a Tunis l'any 1293, i l'alfaquí Samuel, que anà a Granada el 1294, enviats tots dos per Jaume I.

Els jueus foren fabricants de la moneda barcelonina, tresorers i batlles reials, arrendataris de tributs, etc. «A ells van a parar en ses fretures de diner—diu el citat Carreras Candi—monarques, prelats, municipis i senyors.» Àdhuc la ciutat de Barcelona hi acut, l'any 1249, demanant-los un préstec de tres mil sous per a les despeses de dos missatgers al rei de Sicília.

Com que l'aljama barcelonina era el nucli principal dels jueus catalans i es trobava gairebé sempre en contacte amb els reis i les classes directores, era ella la que gestionava la majoria de les pragmàtiques i privilegis en favor dels israelites. Així, en concessions reials a aljames d'altres poblacions es continuava la fórmula d'ésser conferides, «segons tenor i forma en què fou atorgada als jueus de Barcelona».

Ja és sabut com els jueus vivien a tot arreu constantment amenaçats d'expulsió i extermini. El 1291 o el 1292 foren comeses violències contra el Call barceloní. El 1348, havent-se propagat que ells havien portat la pesta negra, fou saquejada la jueria. Però l'atac més terrible fou el del 1391, del qual parlarem, en què fou destruïda la jueria, que mai més no havia de tornar a conèixer la passada esplendor.

CAPÍTOL III

JAUME I I ELS JUEUS

Els jueus catalans assoleixen, com hem dit, l'època de llur major prosperitat sota el regnat de Jaume I. El gran rei els defensa, els ajuda, els atorga privilegis i té a honor de comptar-los com a col·laboradors en ses glorioses empreses. Alguns dels jueus més il·lustres del regne l'acompanyen en les conquestes de Mallorca i de València, i hom els veu figurar en els respectius Repartiments. El rei consultava sovint els més greus afers d'Estat al seu tresorer Jahuda de Cavalleria, del qual caldrà parlar especialment. Metges jueus l'assisteixen en les seves malalties. Astruc de Bonsenyor és esmentat més d'una vegada en la *Crònica* del Conqueridor. Sota el seu fort escut, ells es senten protegits i es veuen segurs.

En la conquesta de Mallorca hi ha un detall que demostra la clemència de Jaume I envers els jueus. Quan els seus guerrers, en el darrer assalt a Palma, entraven per la porta del Camp, varen veure sortir vells, dones, joves i nens que demanaven misericòrdia : eren els jueus d'una sinagoga que hi havia allí a prop. Jaume I va emparar-los : protegí llurs béns i llurs vides, els concedí llibertat per a regir-se per jutges i lleis pròpies en els afers privats entre ells i els donà part en el repartiment de terres.

També va portar-se Jaume I com un rei magnànim en la conquesta de València, concedint als jueus de la seva aljama les mateixes llibertats i franqueses que les de Barcelona i Mallorca *(et volumus quòd habitent et populentur secundum forum et consuetudinem Aljame Barchinone)*.

En totes les ciutats o viles que el gran rei conquereix, té bona cura d'assenyalar un Call o «carraria» per als jueus (*carraria asignata judeis*)

Són innombrables els privilegis que els concedeix. Als de Lleida, per exemple, els empara contra la butlla de Gregori IX, per la qual tots els jueus de la Península eren desposseïts dels seus llibres religiosos, eximint-los de respondre d'aquelles coses que hi hagués en els dits llibres contra la fe cristiana, fora les blasfèmies (*desonries*) sobre Jesús,

la Verge i els Sants. També els atorga llibertat de comerç amb els cristians, permís per a exercir certes indústries, com la d'assaonadors, que era molt lucrativa, facultat per a conservar i restaurar les sinagogues, el dret de conservar els cementiris jueus i el de percebre quatre diners per lliura al mes en els préstecs a cristians. Al mateix temps els eximeix de l'obligació d'anar a fora de les jueries a oir els sermons dels frares predicadors i menorets, i declara que ningú, fora del mateix rei, no pot modificar els furs i privilegis dels jueus (1).

La tolerància de Jaume I envers els jueus dels seus dominis arriba a ésser mal vista per la Cort romana : home polític, més que amb el rigor, ell vol que hom miri de convertir-los amb la persuasió.

Ell dóna autorització a Bonanasc Salomó per a construir una sinagoga a Barcelona, i el 1268 confirma els jueus de la mateixa ciutat en la possessió de la dita sinagoga i del cementiri, que ningú no podrà destruir.

L'any 1272 atorga un privilegi als jueus de Vilafranca del Penedès, en virtut del qual no podran ésser empresonats sinó per causa de crim o de mort, i encara en aquests casos quedaran lliures amb fiança.

---

(1) Pleyan de Porta, *Apuntes para la historia de Lérida* (1873)

Per un altre privilegi, l'any 1268, els havia eximit de portar el signe de la roda.

A Girona, ell va defensar-los personalment un Divendres Sant, en què foren escomesos a «toc de campanes», i potser sense la seva decisiva intervenció ja aleshores hauria estat destruïda aquella aljama, coneguda i admirada en tots els nuclis intel·lectuals jueus.

També va protegir, com veurem en el capítol corresponent, els jueus de Besalú.

Allà on va ell, van els jueus. Ells són els seus banquers. Sense llur ajut, és ben segur que Jaume I no podria pas realitzar moltes de les empreses que donen renom i glòria al seu regnat. Si ell té l'espasa i el seny per a vèncer, ells posseeixen la riquesa. Els préstecs que li fan són incomptables. Entre altres, recordem que l'any 1271 li deixen 5.000 sous barcelonins per a les obres del Palau Reial, la qual quantitat es retindran en pagar els tributs anyals.

La mort de Jaime I, esdevinguda el 1276, emplena de dol el cor dels jueus. ¿Quin altre rei els protegirà com ell?... Quan Rabí Josep Aben Treví, el seu antic metge hebreu, que l'assisteix en la seva darrera malaltia, assabenta aquesta dolorosa nova als seus germans, tots pressenten els danys que n'esdevindran a llur malaurada raça.

CAPÍTOL IV

JAHUDA DE CAVALLERIA

Un dels hebreus que més protegit va ésser per Jaume I fou l'al·ludit Jahuda de Cavalleria. Aquest edevé un home representatiu en aquell regnat. Els documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó publicats per Francesc de Bofarull posen de relleu, ensems que aquesta protecció, la importància dels préstecs fets pel jueu al gran rei.

Jahuda de Cavalleria fou el primer financier de Jaume I. L'any 1260 era nomenat batlle de Saragossa per tal que, en representació del rei, cobrés totes les rendes i drets que li corresponguessin. L'any 1263 el rei va signar-li dos debitoris, un de 88.829 sous, dos diners i un òbol jaquès, i un altre de 2.467 sous jaquesos, assenyalant per

al cobrament d'aquest darrer préstec les rendes reials de la Batllia de la dita ciutat, i el 1265 li donava llicència per a empenyorar o obligar aquestes rendes a fi de rescabalar-se del deute.

Si Jahuda de Cavalleria prestava bons serveis a Jaume I, cal reconèixer que aquest sabia mostrar-se-li agraït i fer-li justícia quan aquell era perseguit sense motiu. Així veiem que l'any 1266 el redimeix i absol per haver estat falsament acusat de tenir a casa seva un crucifix de coure i una imatge del Crucificat en un llibre, la qual cosa servia de mofa als seus, segons els denunciants.

L'opulent Jahuda es veu que tenia enemics entre els seus mateixos, car el 1271 dos germans jueus denunciaren al rei que el seu tresorer i altres de l'aljama de Saragossa havien format un estatut perquè, en detriment de la jurisdicció reial, entenguessin i jutgessin en les causes tres jueus de la mateixa aljama. Per això demanaven que el rei els imposés una multa de 500 maravedisos d'or.

Va haver-hi un acarament a València, davant del mateix rei, entre Jahuda i els al·ludits germans, els quals varen declarar que tenien proves del fet; però Jaume I, que no acostumava a obrar lleugerament en aquests afers, va concedir-los un termini de vint dies perquè portessin aquelles proves,

i com que no ho varen fer, els condemnà a perdre la meitat de llurs béns mobles i immobles.

L'any 1274 el Conqueridor va haver de menester altra vegada l'ajut del seu banquer. Convocat per Gregori V el Concili de Lió per tal de fer els preparatius per a la conquesta de Terra Santa, Jahuda deixà al rei 10.000 sous jaquesos per a les despeses del viatge a aquella ciutat.

Pel març del 1276, és a dir, quatre mesos abans de la mort del rei, Jahuda figurava amb el càrrec de batlle regi a València, on Jaume I va fer-li algunes concessions.

No sols protegí el Conqueridor a Jahuda de Cavalleria, sinó a la seva família, com ho palesa el fet d'haver nomenat el seu fill Salomó per al càrrec de batlle de Murvedre i altres llocs, concedint-li estada en el castell i donant-li amples facultats.

Els jueus posseïen grans riqueses, i en canvi els reis de Catalunya i Aragó solien estar mancats de cabals per a realitzar llurs empreses; no és pas estrany, doncs, que aquells fossin protegits i ocupessin alts llocs a la cort i càrrecs de confiança com els que va exercir Jahuda de Cavalleria.

Però no hi havia pas solament aquesta relació entre els reis catalans i els jueus. Els reis estimaven també llur concurs en altres ordres: per exemple, pel mestratge que tenien en la medicina. Els

serveis dels metges jueus eren molt preats a la cort, en la qual l'esperit de tolerància feia que ells convisquessin perfectament amb els metges cristians.

CAPÍTOL V

PERE EL GRAN I ELS JUEUS

PERE el Gran va ésser, com el seu pare Jaume I, un protector dels jueus, si bé la seva protecció no fou tan constant

Quan va coronar reina de Catalunya i Aragó a Constança, l'any 1276, va donar-li la ciutat de Girona, amb les considerables rendes de la seva jueria, la qual li havia d'ésser de gran ajut en les seves empreses.

Un fet sobretot va posar a prova l'energia de Pere II i l'estima en què tenia els jueus. Als primers d'abril del 1278, els clergues de la Seu gironina varen apedregar, des del mateix campanar de l'església i des de llurs cases, les botigues i les persones dels jueus, després varen anar a talar llurs hortes i llurs vinyes i acabaren entrant

a mà armada en el cementiri hebreu, on varen profanar i destruir les sepultures (1).

El rei, escandalitzat per aquells fets, adreçà el 6 del mateix mes una lletra al bisbe Pere de Castellnou, en la qual li deia que, havent-li parlat moltes vegades de les vexacions causades pels seus clergues als jueus de Girona, i malgrat d'haver-li pregat que castigués semblants coses, perquè eren en menyspreu de la potestat reial i havien obligat el seu pare a agafar les armes i defensar els jueus, escomesos un Divendres Sant, a toc de campana, pels mateixos clergues, es meravellava que haguessin pogut repetir-se aquells atemptats.

El mateix rei adreçava ensems una altra lletra al veguer, al batlle i als prohoms de Girona, perquè complissin les lleis i executessin la justícia, sota llur responsabilitat, i els deia que no consentissin que ni els clergues ni ningú de llurs famílies fessin cap mal als jueus.

Un any després, Pere el Gran, com Jaume I, es veia obligat a defensar personalment els jueus gironins. Mentre la ciutat es preparava contra la invasió de Felip l'Ardit de França, els almogàvers varen revoltar-se, entraren en el call, i robaren i saquejaren les cases dels jueus. I es conta

(1) V. Girbal, *Los Judíos en Gerona* (Girona, 1870).

que el rei, així que va saber-ho, va córrer cap a la jueria amb el seu corser i va escometre amb la seva terrible maça de guerra els revoltats, ferint-ne molts i fent-ne presoners d'altres, que foren penjats tot seguit.

No obstant aquesta conducta del rei, que demostra l'estimació que tenia als seus jueus, no els era pas gaire favorable l'esperit que inspirava les seves lleis, sobretot respecte als de València, als quals, derogant les ordenances de Jaume el Conqueridor, havia prohibit, l'any 1283, l'exercici de cap càrrec públic pel qual poguessin tenir jurisdicció sobre els cristians ; això sense altres restriccions i les severes disposicions dictades contra la usura.

Sembla que els atemptats comesos anteriorment pels clergues de la Seu gironina no havien estat punits, i a això atribueix Amador de los Ríos els excessos dels almogàvers, que robaren i ensangonaren el call, en els mateixos moments en què la ciutat anava a enfrontar-se amb l'aguerrit exèrcit francès que baixava del Pireneu !

Pere II va imposar sovint crescuts subsidis als jueus de Girona, els quals varen contribuir aleshores amb la meitat de les despeses a les obres de defensa de la plaça.

A més d'aquests subsidis, els jueus contri-

buïen també amb importants impostos a les necessitats de la corona. Entre aquests impostos cal remarcar l'anomenat de *cenes reials*, que pagaven les viles i ciutats on feien nit els reis. Per aquest sol concepte, l'any 1282 varen contribuir: l'aljama de Barcelona, amb 500 sous barcelonins; la de Vilafranca del Penedès, amb 200; la de Girona, amb 500; la de Tortosa, amb 4.000, i la de Besalú, amb 250.

Aquestes dades demostren la importància que havia assolit la jueria de Tortosa, puix que avantatjava a totes les altres i àdhuc a la mateixa jueria de Barcelona en la dita contribució.

Mort Pere II l'any 1285, el seu fill Alfons III va rebre també grans serveis dels jueus de Catalunya i Aragó, els quals varen ajudar-lo en la reconquesta de les Balears i en les guerres de Sicília i de França. Sembla que essent desproporcionats els sacrificis d'algunes jueries, aquestes acudiren al rei, el qual va concedir una rebaixa en els tributs que pagaven; d'altra banda, però, seguint l'exemple del seu pare, va limitar Alfons III alguns dels privilegis de què gaudien els jueus dels seus dominis des del temps de Jaume I.

De la protecció de Pere III als jueus en parlarem en el capítol dedicat als metges hebreus de Catalunya i Aragó. Ara sols remarcarem que l'any

1383 el Cerimoniós manava amb molta pressa als mestres de l'Aljama barcelonina que li traduïssin en català l'obra de Mossè d'Egipte sobre els drets hebraics. *E aço per res no triguets*, deia el rei, *ans ho complits axi tost com sia possible, si nostra gracia volets retenir e nostra ira esquivar.*

CAPÍTOL VI

JOAN I I ELS JUEUS

El rei Joan I va demostrar el bon concepte que tenia dels jueus dels seus Estats i el seu interès per a la restauració de les aljames, tan útils a la monarquia.

Essent encara Infant, l'any 1381, encarregava un mapamundi al cèlebre cartògraf mallorquí Cresques Abraham i el trametia tot seguit al rei Carles VI de França. El mateix any autoritzava al cartògraf Jafuda Cresques, fill de l'anterior, perquè prengués una altra dona, per no haver tingut successió de la primera.

Gràcies a la seva energia, foren perseguits els principals autors de la destrucció de la jueria barcelonina; des del 14 de desembre del 1391 fins al 22 de gener del 1392 varen ésser penjats a Bar-

celona 25 criminals acusats d'haver pres part en aquell fet i a més foren imposades nombroses multes.

Apesarat per l'espectacle de la jueria destruïda, el rei la va dissoldre el 10 de setembre del mateix any, anul·lant tots els seus privilegis i immunitats; però pocs dies després es repensava i es decidia a fundar una altra aljama que fos digna continuadora d'aquella.

A aquest efecte la instituïa immune, lliure i exempta de totes les càrregues i obligacions que gravaven l'anterior; creava el col·legi i universitat dels rabins, amb amples facultats per a governar-se ells mateixos, i autoritzava a tots els jueus de Catalunya i Aragó per tal que, junt amb els de l'antiga jueria barcelonina, vinguessin a constituir la nova aljama.

Als que constituïssin la jueria els donava el rei Joan I tot el carrer de Sanahuja i el Castell Nou, amb llurs cases i habitacions, àdhuc l'antiga sinagoga, establint segura comunicació amb el castell, i a més els concedia el cementiri de Montjuïc (1), amb el pla de la Posa; i encara els facultava per a dir públicament llurs oracions i celebrar els oficis de consuetud en enterrar llurs morts:

(1) La muntanya barcelonina de Montjuïc és anomenada ja *Mons judaicus* en documents de Ramon Berenguer I (1035-1076) i de Ramon Berenguer II (1076-1082).

imposant la multa de mil florins d'or al qui contradigués aquests manaments reials.

Per si això no fos prou, Joan I eximia de tots els impostos per durant tres anys a tots els qui anessin a repoblar la jueria, i els concedia per cinc anys el privilegi que cap autoritat ni cap jutge no poguessin intervenir en els afers de l'aljama, inclús l'exercici de la usura, encara que aquesta excedís del tipus legal; comminant també amb la multa de cent florins d'or als infractors d'aquestes disposicions.

Hom veu com Joan I es preocupava de restaurar aquella jueria que havia donat riqueses i dies d'esplendor a la Corona. Sembla, però, que, malgrat els seus propòsits, el rei de la Gentilesa—mort tràgicament en una cacera, el 19 de maig del 1396, prop de Torroella de Montgrí—no va pas poder veure ressorgir de les seves cendres l'aljama barcelonina.

La reina Violant, segona muller de Joan I, també va preocupar-se de la sort dels jueus catalans, com ho palesa, entre altres documents, una lletra del 25 de setembre del 1392, en la qual pregava als jurats de Girona que rebaixessin les imposicions a la jueria, per haver estat destruïda, i els recomanava amb tot interès que protegissin els jueus.

El rei Martí l'Humà, successor de Joan I, no va pas seguir les petjades d'aquest, car el 1403 restablia i agreujava la llei de *senyals* dictada per Pere el Gran, sense excepció d'edat ni de lloc, exposant així els jueus a ésser maltractats i degollats pels camins. Sia com sia, el mateix rei va mostrar-se enèrgic contra els qui perseguien als jueus, com ho prova una lletra que adreçà als jurats de Girona el 4 d'octubre de 1397, en la qual els deia que si els pagesos tornaven a anar armats a la torre de Gironella, on eren els jueus, «els hajats o morts o presos».

CAPÍTOL VII

EMPLAÇAMENT DE LA JUERIA GIRONINA

LA Jueria gironina mereix, per la seva importància i renom, capítol apart.

Sembla que la primera notícia que se'n coneix era en un document de l'any 983, que es conservava a l'arxiu de Ripoll, del qual s'inferia que el comte beneficiari Dela havia adquirit dels jueus l'al·lodi anomenat *Judaiques*, del comtat de Besalú, i establert els dit hebreus a Girona.

Abans que tot, és interessant d'establir el seu emplaçament, a través de les moltes construccions que s'hi han sobreposat des del segle XV i de les «reformes urbanes» d'aquests darrers temps, no sempre inspirades en el respecte amb què hauríem de tractar les coses del passat.

Gràcies als treballs de Girbal i de Loeb, i espe-

cialment a l'estudi dels contractes escripturals entre els jueus gironins, pot reconstruir-se amb força exactesa aquella Jueria, com ja s'ha fet amb altres de la nostra terra, entre elles la de Cervera, per Duran i Sanpere.

La Jueria de Girona estava formada per una agrupació de cases, a la vora dreta de l'Onyar, limitada així: a l'oest, i parallelament al riu, un carrer força ample, anomenat, a l'extrem meridional, de Sant Llorenç, i a l'extrem septentrional, del Call Judaic; al nord, un carrer ample, dit de la Ruca; a l'est, continuació d'aquest i placeta reentrant del «Forn de la Ruca»; després, de nord a sud, el carrer de la Claveria, que encara existeix amb aquesta denominació, i en el qual desemboca un carreró que menava a la sinagoga, la qual estava adossada, sense cap separació, al carrer de Sant Llorenç.

Travessava aquest conjunt, cap al mig, d'est a oest, el carrer del Call, damunt el qual se n'obria perpendicularment, de sud a nord, un altre de petit, que portava el mateix nom i acabava en una placeta anomenada també del Call.

A l'angle reentrant de la placeta de la Ruca, on hi ha actualment les Escolàpies, hi havia l'Aljama. L'edifici del costat, per la part inferior, que forma l'extrem del carrer de la Força, sembla que

fou propietat del cèlebre Bonastruc de Porta. Una porta amb dovelles, que hom veu tapiada al mig del carreró que dividia el Call, donava entrada a la casa del ric jueu Abraham Isaac i a una plaça mercat.

La major part d'aquests edificis foren comprats als jueus per la Pia Almoina, que ja posseïa una casa, pati i forn dins del Call, per tal de facilitar la distribució del pa als pobres. La sinagoga era una casa de la travessia anomenada de les Dones (carrer de Cervantes). El Call pujava en ràpid pendent vers l'indret on hi ha la porta dels Apòstols, a la Catedral.

Hom podria completar aquestes dades mitjançant l'estudi de les escriptures procedents de la Pia Almoina, algunes de les quals foren publicades per Loeb a la *Revue des Études Juives*, i d'algunes troballes, com la d'una làpida que hom creu que figuraria a la porta de la sinagoga i la inscripció de la qual comença bellament així : *Casa de Jacob. Veniu i camineu en la llum del Senyor. Espereu en Ell, en tot temps...*, i una *meçuça*, petit pergamí enrotllat que conté alguns versicles del *Deuteronomi*, que fou descoberta en enderrocar una casa del carrer de la Força

El jueu pietós que vivia en aquesta casa, en entrar i sortir, estendria la mà sobre la *meçuça*, tot

dient els mots rituals : *El Senyor guardi ma sortida i entrada, ara i sempre...* Així, en el més petit detall, veiem revelar-se, impregnat de poesia, l'esperit religiós de la raça.

CAPÍTOL VIII

EL FOSSAR I LES LÀPIDES DELS JUEUS GIRONINS

On era el fossar dels jueus a Girona? Segons Girbal, estava situat al nord de la ciutat, al vessant de la muntanya Barufa o de Montjuïc, prop de l'indret conegut per *Bou d'Or*, on varen trobar-se, en fer els treballs per a la construcció del ferrocarril de Madrid a França, alguns sepulcres hebreus, que són al Museu provincial, en el claustre de Sant Pere de Galligans.

El cronista Pujades diu en la seva *Crònica* que prop del *Bou d'Or* hi havia una làpida del rabí Isaac Alfabis, fill de Tica, mort l'any 1120, la qual va donar lloc a una singular llegenda. La gent senzilla va creure que sota aquella pedra hi havia un tresor amagat, i amb aquesta dèria es posà a fer

excavacions, cercant un *bou d'or*, el qual, sense sortir de les entranyes de la terra, féu uns bruels tan grans que es varen sentir de molt lluny, espantant a tothom... Ja és sabut com el poble solia associar els records dels jueus amb imaginàries riqueses soterrades.

Ultra aquest fossar jueu n'hi devia haver un altre al poble de Palau Sacosta, tocant a Girona, on varen trobar-se algunes làpides, entre elles una de molt curiosa, del segle XIV o XV, dedicada al *bell infant de delícies Josep*, fill del rabí Jacob. El P. Fita, que va traduir les inscripcions hebrees gironines, creu que es tractaria d'un fill predilecte, car Jeremies recorda que Efraïm, el més petit dels fills de Josep, preferit per Jacob, fou l'*infant de les delícies (puer delicatus)*. Una altra inscripció es refereix a la *gloriosa* (Noemi?), muller de l'*excels En Salomó*.

* * *

L'amor als absents té en aquestes làpides una expressió eternal, treta dels versicles bíblics i sobretot de l'*Eclesiastès*, Isaïes i Daniel.

Una de les làpides es refereix a Abraham de Corts. La inscripció, segons Fita, no difereix del dogma comú a hebreus i cristians. Corts sembla que és el poble del mateix nom que pertany a

Cornellà de Terri, prop de la vila de Banyoles, en la qual va haver-hi també una jueria.

Una altra làpida és del sepulcre de Salomó, fill del rabí Judà del Mercadal, «el qual passà per aquest món menant una vida dreturera». L'any és el 1288 o el 1289. Cal tenir en compte que aleshores hi havia a Girona dos indrets anomenats Mercadal, un dels quals estava situat prop de la Seu i a tocar el Call.

Altres làpides recorden l'*excels* rabí Hanoc, fill del rabí Shaltiel Saporta, l'*excels* rabí Baruc Ab-Rabèlia i el rabí Sedecies, fill de Salomó. Totes són del segle XIV. Ab-Rabèlia vol dir *pare del rabí Elies*. En algunes escriptures de la mateixa ciutat es troben els cognoms hebreus *Raballa* i *Reveyle*.

Remarcable és també la làpida de Salomó, fill del rabí Sedecias, que «va reunir-se amb els seus el dia de l'ascensió de la lluna Tebeth, any 5065 de la creació del món» (1304).

Una altra làpida interessant és la de la «noble N'Estelina (1)», companya de l'honorat i excel·lent En Bonastruch Josep». Moisès Schaw suposa que es tracta de la muller del rabí Bonastruc de Porta. Hom remarca en aquesta i en altres inscripcions les partícules catalanes *Na* i *En*, que demostren la catalanització dels jueus d'aquestes terres.

(1) Estelina és el diminutiu d'Esther o d'Estela.

No fa pas gaire temps (l'any 1926) va trobar-se en un hort d'una casa del carrer de Sacsimort una altra làpida, amb el nom, tan freqüent, entre els jueus catalans, de «Na Dolça», que «se'n va a la seva eternitat en el mes primer de l'any 5.000...».

A més d'aquestes i altres làpides sepulcrals, n'hi **ha** una de commemorativa de la sinagoga, que fou trobada l'any 1888 entre els materials d'una casa enderrocada del barri del Mercadal. És del segle XIII o XIV. Hi ha una referència a la construcció de la sinagoga, però la data és en blanc. La bella inscripció, incompletament traduïda per Loeb, per faltar-hi algunes paraules, diu:

Casa de Jacob, veniu, i camineu en la llum del Senyor. Espereu en Ell en tot temps. Vesseu davant d'Ell el vostre cor. Déu és el nostre sosteniment. Obriu les portes perquè pugui entrar el poble piadós que guarda la fe. Exalceu el Senyor Déu Nostre, prosterneu-vos davant les seves petjades. Ell és Sant. Que els que temin el Senyor el lloïn—tota la posteritat de Jacob. Honoreu-lo, temeu-lo—tota la posteritat d'Israel. Veniu, prosternem-nos i agenollem-nos, i preguem davant del Senyor Nostre Criador. Veniu a les seves portes amb accions de gràcies; als seus atris amb lloances. Regracieu-lo. Beneïu el seu nom. Alceu les vostres mans cap al Santuari i lloeu a Déu... Plens serem dels béns de la teva Casa.

Les làpides hebraiques de Girona i d'altres poblacions tenen un fort interès, no sols per l'arqueòleg, sinó per tot el qui senti l'encís de les coses que foren. A través del segles, la dolça poesia bíblica floreix lluminosament en aquestes inscripcions. Aquestes feixugues pedres esbocinades—única supervivència d'una rica aljama il·lustrada per homes savis—, proclamen, amb lletres misterioses per al profà, de quina pregona faisó sentien el més enllà aquells jueus que, malgrat d'estimar excessivament els béns terrenals, no deixaren de sobresortir en empreses d'ordre purament especulatiu.

CAPÍTOL IX

UNA DEFENSA DE LA JUERIA GIRONINA

Els hebreus no solien pas quedar indefensos per part dels representants de les viles, o sigui dels jurats, no sols per deures d'humanitat, sinó per consideracions d'ordre econòmic, car sabien que de la minva de les jueries se n'havien de ressentir per força les viles on estaven enclavades. Sota aquest aspecte és interessant una lletra que els jurats de Girona varen adreçar a mícer Berenguer de Galbes, conseller de la reina Margarida, vídua de Martí l'Humà, amb data del 21 d'abril de 1411.

Moguts per un sentiment de pietat envers els jueus gironins, ensems que per interès del rei i la reina, denunciaven els jurats les calamitats i misèries d'aquella aljama, i les vexacions, molèsties i

exaccions excessives que «sobin e molt sobin» els eren fetes.

Després d'un preàmbul raonat i respectuós, al·ludien els jurats al malastruc any 1391, en què l'aljama fou destruïda i saquejada i els jueus «perderen so del lur». D'aleshores ençà, aquells jueus, que, segons el meritíssim Girbal, en el segle XIV pagaven cada any al Tresor reial 13.300 escuts barcelonins, essent així que els de Barcelona només li pagaven 24.000 sous, eren esdevinguts tan pobres que, fora d'alguns, molt pocs, a penes podien viure, tant per la destrucció de l'aljama, com pel gran nombre de censals, violaris i altres deutes i càrregues a què eren obligats.

Aquesta situació era encara agreujada pels qui, dient-se procuradors o comissaris reials, feien anar els jueus a Barcelona a fi de comparèixer davant la reina, amb motiu de crims de què deien ésser inculpats, i quan els jueus, malfiant-se d'aquells, els demanaven trasllat de les lletres de citació, no en volien donar fins que els havien obligat a exaccions injustes.

Invocaven els jurats, amb tota energia, els privilegis que els jueus tenien de la mateixa reina, i afegien categòricament que, «per raó de crims no poden ne deuen esser trets de aquesta ciutat».

Un dels pretesos procuradors reials, anomenat

Piquer, arribà a l'extrem d'imposar la pena de mil florins al mestre jueu Bonastruc, perquè, junt amb el seu fill, de catorze anys, Abraham Isaac, i la seva néta, es resistia a presentar-se davant la reina, tot «per extorgir e haber diners contra dret e justicia e contra privilegis de la dita aljama».

Els jurats mostraven una gran indignació contra tals abusos i depredacions, que redundaven en gran dany i perjudici del rei, del qual era la propietat de l'aljama, i de la reina. Si això dura—deien—els jueus hauran d'eixir i la jueria serà desolada i destruïda. Pregaven, doncs, al conseller que ho fes avinent a la reina, per tal que fes cessar aquelles vexacions i greuges tan grans, i que especialment excusés a Bonastruc mestre i altres jueus esmentats, perquè, com que tenien enemics, no podrien sense gran perill anar a Barcelona a presència de la reina, i amb major motiu si es tenia en compte que, estant sense príncep i rei, «es perillosa cosa a jueus anar per camins fora lochs despoblats».

No podien els jurats de Girona ésser més explícits, ni podia ésser més evident llur interès en favor de l'aljama. Els abusos i les injustícies contra la jueria havien d'ésser realment molt grans, que ells s'atrevissin a denunciar-los tan altament i noble. A través de llurs paraules, hom veu com sentien

que l'aljama vingués a menys i com l'haurien volguda veure rica i esplendorosa com en altre temps. I és que, com ja hem remarcat abans, les jueries eren llavors un bé per a la reialesa i per a les poblacions amb les quals convivien; i eren un bé no solament sota un punt de vista material, sinó també espiritual, atès el prestigi intel·lectual d'alguns d'aquells jueus que, després de tantes vicissituds, varen veure's obligats a abandonar la nostra terra—que era també llur pàtria—, amb el cor oprimit i els ulls roents de llàgrimes, car ells hi servaven, ultra els afectes i records dolços o tràgics, aquesta cosa que sempre hauria de considerar-se santa, com són les cendres dels passats.

CAPÍTOL X

ELS JUEUS GIRONINS

Bonastruc de Porta

Moisès bar Nahman, conegut amb el nom de Bonastruc de Porta, fou un dels jueus que més poderosament influïren en el pensament hebreu durant l'Edat Mitjana. La seva serenitat, la seva noblesa, la grandesa de la seva ànima han estat justament lloades per tots els qui s'han ocupat de la seva vida il·luminada d'exemplaritat.

Nat a Girona l'any 1194 o el 1195, Bonastruc de Porta fou rabí d'aquella il·lustre aljama, i per la seva saviesa i les seves virtuts assolí la dignitat de gran rabí de Catalunya, complint la seva alta missió amb una perfecta equanimitat. Deixeble de Natan de Trinquetaire i de Judah ben Yakar, va de-

dicar-se a l'ensenyança talmúdica amb un esperit conciliador entre la tradició i el racionalisme, i al mateix temps va consagrar-se ardentment a l'educació intel·lectual i religiosa dels seus fills.

La disputa, esdevinguda cèlebre, amb el convers Pau Cristià, dominic, que va tenir lloc a Barcelona l'any 1263, pertorbà la serenor amb què Bonastruc de Porta anava realitzant la seva obra, amb la veneració dels seus deixebles i el respecte dels mateixos adversaris.

Atiat pel convers, el mestre de la jueria gironina va fer, com era natural en ell, una fervorosa defensa del judaisme. «Va representar el judaisme davant la cort cristiana d'Aragó—ha dit Graetz—, amb tant d'honor com en altre temps Filon d'Alexandria davant d'un emperador romà.» La seva actitud desvetllà l'esperit de persecució, tant, que el rei Jaume I, que l'estimava i n'hi havia donat proves, es veié obligat a exiliarlo durant dos anys i a condemnar a ésser cremada l'obra en què Bonastruc reproduí la seva argumentació.

No contents amb això, els seus enemics varen acudir al Sant Pare, el qual demanà al rei una més forta condemna. Així començà l'èxode de Bonastruc, el qual, vell ja, als 72 anys, va haver de deixar Catalunya i els fills que tant estimava,

anant primerament a Castella, després a Provença i per fi a Terra Santa, on encara esmerçà la seva activitat i el seu saber, que el temps no exhauria, en la fundació de sinagogues i escoles, ensems que escrivia el comentari a la *Torah*, llibre que condensa la seva vida i el seu pensament i en el qual havia d'atènyer els cims més alts del misticisme.

Bonastruc va trobar aquella santa contrada devastada. «Quan més sagrat és un indret—exclamà adolorit—, més devastat és; és a Jerusalem on hi ha més ruïnes.»

Sobre la data de la mort de Bonastruc de Porta no estan d'acord els seus biògrafs. David Ganz diu que va morir el 1260, i Aboab, el 1267; altres escriptors, el 1270. Quant al lloc on va rebre sepultura, s'ha dit que fou Haifa (Palestina).

La catalanitat de Bonastruc de Porta és palesa en el seny amb què va intervenir en les qüestions que dividien els jueus en aquella època, i esclata sentimentalment en les lletres que en els darrers anys de la seva vida va escriure al seu fill, en les quals recordava amb una dolça emoció la seva llar i la seva família. «Vaig deixar—escrivia el venerable rabí—la meva família; vaig abandonar la meva llar; allí, amb els meus fills i filles, els bells i estimats nens, educats damunt els meus

genolls, vaig deixar també la meva ànima. El meu cor i els meus ulls estaran amb ells per sempre...»

Com a poeta, hom cita de Bonastruc de Porta, entre altres composicions, una oració a l'Any Nou, traduïda a l'anglès i a l'alemany. Com a filòsof, són nombroses les seves obres, entre elles els comentaris al *Pentateuc* i a Job, dels quals s'han publicat edicions italianes.

Són de cabdal importància els llibres de Bonastruc sobre el *Talmud* i els seus tractats halàquics, on parla de l'excomunió, de les cerimònies fúnebres, de l'examen dels pulmons dels animals sacrificats, de la penitència, el càstig i resurrecció, de l'època de la vinguda del Messies, de la santedat del matrimoni, etc.

Finalment, hi ha les obres de controvèrsia : defenses de mestres jueus, disputa amb Pau Cristià, sermó predicat davant el rei de Castella...

«Caràcter enèrgic i ben trempat, ha dit Graetz, Nahman tenia els defectes de les seves qualitats. Home d'una pietat sincera, d'una intel·ligència perspicaç i d'una gran altesa de pensaments, estava penetrat de la idea que els creients tenien necessitat de sotmetre's a una autoritat religiosa. La «saviesa dels antics» li semblava d'una superioritat incontestable... Creia amb l'autoritat infal·lible, no

sols de la Bíblia, sinó també del Talmud i dels gaonim. Nahman era metge i havia estudiat, per tant, les ciències naturals; tenia també altres coneixements profans i estava força familiaritzat amb la literatura filosòfica. Però, per a ell, el Talmud eclipsava amb la seva resplendor tota altra obra i representava el passat i l'esdevenidor del judaisme. No s'assemblava pas gaire a Maimònides. Aquest explicava el judaisme per la *raó*, i Nahman pel *sentiment*. Per a Maimònides, la religió jueva no conté cap misteri que no pugui ésser aclarit i interpretat per la raó. Nahman creia, pel contrari, que aquestes doctrines misterioses formen la part més sagrada del judaisme i han d'escapar a tota temptativa d'explicació.

»Adhesió infrangible i apassionada per al judaisme, veneració profunda per al Talmud, gust de diletant per les ciències profanes i la filosofia, respecte per la Càbala com per una doctrina de la més alta antiguitat: tals són els principals trets que caracteritzen Nahman i, després d'ell, els rabins d'Espanya. Cal afegir a això un desig ardent de tornar a veure Terra Santa i establir-s'hi...»

Hom diu que la Fundació Bernat Metge publicarà les obres de Bonastruc de Porta... Aquesta iniciativa tindria, ultra el seu caràcter purament

científic, el valor d'una reparació, car, després de sis segles, l'insigne exiliat a Terra Santa tornaria per fi a Catalunya en la seva obra, abillada amb la draperia que més li escauria després de l'hebreu, com és la llengua del poble on Bonastruc veié la pristina claror, formà el seu pensament i el dels seus deixebles i passà els millors anys de la seva vida dilatada, oratjosa i fecunda.

DAVID KIMHI

UN altre dels jueus gironins de més renom és David Kimhi (1160-1235), que alguns escriptors, com Menéndez i Pelayo, suposen nat a Narbona, on visqué entre el 1190 i el 1232. Que era molt docte, ho prova el fet d'haver estat elegit àrbitre en les memorables controvèrsies entre els jueus catalans i els del Migdia de França sobre les doctrines de Maimònides. Les seves obres eren tan preades pels seus germans de raça, que aquests no tenien per savi el qui no les hagués estudiades. David Kimhi fou «un dels més fervents admiradors de Maimònides».

Comentà David Kimhi els salms i els profetes i gairebé tots els altres llibres del Vell Testament, si bé va limitar-se a seguir-ne el sentit grama-

tical i a il·luminar-lo amb les tradicions del poble hebreu, sense declamar contra els cristians, com altres rabins. Hom ha lloat com els trets més remarcables del seu estil la puresa, l'exactitud i l'energia.

Filòleg com el seu pare Josep i el seu germà Moisès, David Kimhi va escriure una gramàtica hebrea, de la qual s'ha dit que serví de norma a totes les altres que després es publicaren, i un estudi sobre les arrels de la llengua hebraica. Les seves dots filològiques, però, han estat discutides per escriptors tan autoritzats com Graetz i Renan: el primer, diu que els treballs gramaticals dels tres Kimhis són mitjans; el segon, afegeix que «són inferiors en ciència gramatical i esperit crític als dels dos segles anteriors». Sia com sia, Graetz reconeix que David Kimhi va ensenyar amb els seus escrits la llengua hebrea «als jueus i als cristians d'Europa».

Com exègeta, David Kimhi va seguir les petjades del mestre gironí Abraham ben Ezra, «veritable, encara que tímid fundador—segons Menéndez i Pelayo—de l'exegesi racionalista entre els jueus».

Jonah ben Abraham

Jonah ben Abraham és un altre dels hebreus que honoraren l'aljama gironina, la qual, com ha remarcat el doctor Rubió i Lluch, «fou el fogar del talmudisme recalcitrant i del tradicionalisme i produí un brillant estol de pensadors i escriptors». Era fill de R. Abraham, germà de la mare de Bonastruc de Porta. Nat a Girona el 1180, va estudiar al Migdia i al Nord de França, intervenint també en les disputes a què varen donar lloc les doctrines de Maimònides. Junt amb el seu mestre Salomó ben Abraham, de Montpellier, i el seu deixeble David ben Saul Jonah, excomunicà, al començament del 1232, a tots els qui llegissin les obres filosòfiques del rabí cordovès.

Jonah va tenir escola oberta a Barcelona (1248-1254), on escriví la seva primera obra, i després passà a Toledo, on hom suposa que va morir el 1263, no sense haver anat a fer penitència damunt la tomba de Maimònides. Lowenthal ha remarcat una gran semblança entre la seva acció i la de Maimònides: «els dos perseguien el mateix fi, però hi anaven per camins diferents». La seva obra cabdal

és el *Mischle-Commentar,* «el principal objecte del qual—ha dit aquell mateix autor—fou traduir en valors ètiques la paraula escrita».

Heus ací un fragment de l'obra mestra de Jonah :

«En els Proverbis de Salomó 14-9 hom diu : *Els brètols parlen de la culpa de l'home ; però entre els bons hi ha amor. El cor coneix les amargors de la seva ànima i els estranys no sentiran del tot llurs alegries.* És a dir : els brètols—els dolents—condemnen els homes. Cerquen llurs faltes i els troben febleses. Els dolents s'assemblen amb les mosques, que cerquen sempre llocs bruts on deixar-se caure... Els nostres savis diuen : sols l'indigne conta indignitats i diu dels altres el que en ell hi ha. Al contrari, en els homes de bé hi ha bona voluntat, car el seu art consisteix a tapar les faltes i a lloar en els homes el que tenen de bo. En la literatura moral es llegeix : «Un savi va passar amb el seu amic a prop d'un ase ; l'amic exclama : quina fetor que fa aquest ase ! El savi respon : ¡ quines dents més blanques que té !». Sobre això hom diu, doncs, en els Proverbis : *El cor coneix les amargors de la seva ànima.* Perquè els que hi estan versats saben que Salomó en els seus preceptes morals no diu res de superflu. Mes hi ha una relació entre aquest versicle i el que segueix : que

ells no s'adonen que mentrestant el pecador s'ha penedit de la seva falta i cap estrany no coneix les penes i les alegries d'un altre. Per això el maldient ha fet caure sobre ell una feixuga culpa».

Jacob Gavirons diu que era costum a Espanya d'explicar el dia *Sefirah* el Llibre dels Proverbis, i potser l'obra de Jonah és l'aplec d'alguns d'aquests sermons que la seva sobtada mort no li va permetre acabar i en alguna de les parts ordenar i polir.

La tomba de Jonah ben Abraham és ignorada, però es conserva una làpida, en la qual hom llegeix mots de fervorosa admiració, com aquests que va donar a conèixer Pere Corominas :

Fills de Zijon, ploreu damunt d'aquesta tomba on fou enterrat el Sol sota la pols de la terra... La seva càtedra es plany i s'endola, la seva ensenyança plora com la coloma que ha perdut el niu... ¿Qui continuarà, com Jonah ho féu, a eixamplar la meva tenda?... En aquesta tomba reposa el pare de l'ensenyança, l'orgull de Judà i d'Israel, el mestre que posà de manifest l'oculta ciència... Ell era la font de la Saviesa... el portador de la llum de la Saviesa i de la Intelligència radiant... el gran mestre, el pietós, Rabbem Jonah...

Hom troba, arreconades pels nostres museus, làpides com aquesta, plenes de poesia, de les quals semblen sortir guspires de viva llum. A tra-

vés del temps, elles palesen encara un pregona devoció i un dolç afecte als desapareguts.

No és sols una missió d'arqueòleg, sinó un deure pietós, conservar aquestes inscripcions—de vegades gairebé indesxifrables per als mateixos hebraïtzants—, car és l'únic record que resta dels qui durant tant de temps convisqueren amb els nostres avantpassats, sota l'alta protecció dels reis de la Confederació Catalano-Aragonesa.

ALTRES JUEUS GIRONINS

HOM troba ça i lla els noms d'altres jueus gironins : Ben R. Izchag Hacoben Pérez, conegut per *Harap*, del segle XIII, jurista de gran renom, insigne cabalista, i metge famós», segons Torres Amat ; Samuel Aben-Tibbon, del mateix segle, emigrat al Migdia de França, traductor de la *Guia dels qui dubten*, de Maimònides ; Salomó Chercio, del segle XIV, autor de nombrosos tractats ; Azriel i Ezra, sistematitzadors de la Càbala, autors del cèlebre *Llibre de la Resplendor (Bahir)*; Zerahya Hallévy Girondi, «esperit sagaç», combatut pels savis del seu temps per la gosadia amb què examinava i atacava, si calia, els treballs dels més grans talmudistes...

Azriel i Ezra, deixebles d'Isaac el cec (1190-1210), creador de la Càbala, foren els primers que varen sistematitzar aquesta doctrina. «Tot és obscur, diu Graetz, en la vida d'aquests dos autors. Només hom sap que un d'ells, Azriel o Ezra, va morir més que septuagenari (el 1238), pocs anys després de l'escissió que havia esclatat entre maimonistes i antimaimonistes. En tot cas, mancaven tots dos de probitat literària, car, per donar un caràcter més venerable a llur falsa ciència, varen atribuir una o moltes de llurs obres a autors molt antics».

Aquests i altres formaven aquella docta Girona jueva, digna d'ésser molt més coneguda del que ho és que« es va convertir a la mort de Maimònides en un fogar de cultura hebraica ortodoxa i en un centre d'on va irradiar per molt de temps el moviment de la Càbala» (1), i arribà a emular, com remarca Amador de los Ríos, a la mateixa aljama de Barcelona.

(1) Pere Corominas, *Estudis sobre el pensament filosòfic dels jueus espanyols a l'Edat Mitjana.*

CAPÍTOL XI

ELS JUEUS A BANYOLES

A Banyoles es troba també el rastre dels jueus catalans. L'historiador Alsius diu que a les darreries del segle XIV es varen cometre en aquella vila, contra els jueus, alguns excessos «que en mal hora vingueren a tacar les brillants pàgines de la història catalana».

Segons Torroella, no consta en cap document que fossin atropellats els israelites de Banyoles; però, en canvi, dels reials indults i remissions de penes es desprèn clarament que els banyolins varen prendre part en les escomeses contra els jueus de Girona (1).

Els delinqüents foren perdonats per Joan I, l'any 1393, exceptuant els instigadors i els més

(1) *La Jueria de Banyoles* (Girona, 1928).

culpables, que foren l'abat i els jurats. Com a fonament d'aquesta gràcia, esmentava el rei els grans serveis dels banyolins, els quals havien contribuït a la redempció de les jurisdiccions del comtat de Besalú i del vescomtat de Bas, i els mals soferts per la població quan varen entrar-hi les tropes del comte d'Armagnac. Sembla, però, que el que més va decidir el rei al perdó fou el lliurament de 400 florins d'or d'Aragó, les dues terceres parts dels quals corresponien a la reina Violant.

S'ha dit que era fill de Banyoles el poeta i filòsof Leví ben Gerson (1288-13...), anomenat en llatí *Leo Hebraeus*, el qual, diu Renan, va ésser, després de Maimònides, «el més cèlebre dels filòsofs i exegetes jueus de l'Edat Mitjana».

Bartolocci creu que Lleó Hebreu va néixer a Catalunya i era nét del gironí Bonastruc de Porta, per part de mare. Fürst diu que era fill de Banyoles, «prop de Girona», i no de Banyuls, com algú ha suposat, segurament per la semblança entre el noms d'aquestes dues viles, i que va morir a Perpinyà. Alsius esmenta un còdex en el qual hi ha aquesta nota : *ex Leone de Balneolis, hebreo que floruit anno Christi MCCCXXIX, excerpta ex libris de anima.*

Heus ací un punt ben interessant d'esbrinar :

Leo Hebraeus, ¿era fill de Banyoles? ¿Quina veritable importància té dins la cultura jueva de nostre poble un dels representants de la poesia hebraica espanyola: aquella poesia que, segons Menéndez i Pelayo, «és quasi sempre greu, solemne i religiosa, com beguda en la deu dels llibres sagrats i en els més alts conceptes de la filosofia»?

En aquella població va haver-hi altres israelites assenyalats. Torroella esmenta els metges Bonjuà i Samuel Cabrit—metge cirurgià a la casa reial de Barcelona, el primer—, i Abraham Harari, escriptor, tots ells del segle XIV.

A parer del mateix autor abans esmentat, «més que les persecucions particulars, que no es conegueren, foren part principal en el paulatí anorreament de la colònia hebrea banyolina, els perllongats i quasi continuats trasbalsaments que en els darrers segles mitjos patí la població».

CAPÍTOL XII

ELS JUEUS A BESALÚ

Hom pot veure encara a la comtal vila de Besalú l'anomenada «bauma dels jueus», restes de l'aljama que estava situada a les vores del riu Fluvià. Les cases que hi ha a l'entorn conserven, a través dels temps, tot el caràcter d'un barri jueu, i una de les places porta el nom «dels Jueus». Els hebreus de Besalú varen gaudir de la protecció dels reis catalans, assenyaladament de Jaume I, com ho palesen nombrosos documents publicats per Francesc de Bofarull.

El primer d'octubre de 1264 el gran rei els dóna un salconduit per tal que durant el mercat puguin retenir a llurs deutors, avisant al batlle de la vila, i al mateix temps disposa que no atengui a cap ban que els prohoms de Girona facin contra

ells. El dia 3 del mateix mes els concedeix guiatge per anar a vendre al mercat de Girona i els faculta per a embargar o empenyorar els béns de llurs deutors. El 19 d'abril de 1269 els eximeix, junt amb els de l'aljama gironina, del pagament del tribut des de la festa de Pasqua fins als tres anys, per la quantitat de 10.000 sous barcelonins, que varen lliurar al rei per al seu projectat viatge a Terra Santa. El 25 del dit mes els autoritza perquè puguin coure el pa necessari a llurs famílies, en llurs cases, des de dos dies abans de Pasqua fins al matí d'aquest dia, malgrat de l'estatut que ho prohibeix. El 15 de maig del 1272 el rei rep 2.000 sous barcelonins dels jueus de Girona i Besalú, i, en canvi, els concedeix que, en cas d'ésser demandats, no vinguin obligats a fer dret al querellant.

Ja que hem vist que la protecció reial als jueus catalans no és pas desinteressada: com que ells són rics, i els reis es troben sovint necessitats de cabals per a llurs empreses, tota concessió és compensada. Aquest sistema dóna els millors resultats mentre les aljames són pròsperes; pero en temps de decadència tot són queixes i protestes.

Els reis són, doncs, els primers interessats perquè les jueries prosperin, i per això les defensen contra els atacs de què són objecte per part del poble.

Els jueus a Besalú devien ésser força nombrosos.

car a l'arxiu notarial d'aquella vila hi ha alguns protocols destinats exclusivament als contractes amb ells (1). Tanmateix, segons una lletra dels jurats de Girona al rei, l'any 1335 aquella jueria, el mateix que la gironina, era molt pobra. La decadència anà en augment fins a l'expulsió.

L'any 1527 encara existia el call de Besalú, com es pot veure per l'escriptura, formalitzada davant el notari de la vila, d'una casa que hi havia en aquell indret.

(1) La Jueria de Besalú pagava un tribut d'enterratge al prior del monestir de Santa Maria.

CAPÍTOL XIII

ELS JUEUS A L'EMPORDÀ

SOVINT també, en terres de l'Empordà, trobem rastre dels jueus. N'hi ha que són renomenats per llur saber; d'altres són poderosos i influents, com En Vidal de Monells, que arribà a ésser senyor d'aquest lloc medieval.

En algunes poblacions empordaneses resten encara els típics «calls», estrets, tortuosos, ombrívols; en altres subsisteixen alguns costums jueus. Nosaltres de petits havíem sentit contar que abans, a Cadaqués, quan mataven un pollastre o una gallina, tenien la precaució d'escampar-ne la sang en un plat ple de cendra: pràctica jueva, com va remarcar Frederic Rahola, segurament transmesa de pares a fills, sense tenir consciència del seu abast i de la seva significació religiosa.

No és pas rar, a l'Empordà, que siguin els mateixos pobles que demanin d'ésser habitats per jueus—gens «indesitjables», per tant—, a fi de remeiar les crisis econòmiques que els flagel·len, car allí on ells s'estableixen no triga a florir la riquesa: tal és el cas de Figueres i de Torroella de Montgrí.

A aquesta darrera vila, colpida per la pesta i la misèria, la reina Violant li concedeix, l'any 1388, el necessari permís per a establir un barri jueu; però ja abans n'hi havia hagut, de jueus, com ho prova una disposició de Jaume II, del 1322, concedint llicència a Astruc (1), mercader hebreu de Torroella, per a tenir dues dones, segons la seva llei.

Quant a Figueres, el rei Martí va atorgar-li la mateixa autorització, que els cònsols de la vila creien que seria beneficiosa per a atenuar les conseqüències de les pestes assoladores. La seva aljama va esdevenir independent i pròspera, donant-se el cas que un dels seus membres, Abraham de la Torre, home revoltós i agosarat, es fiqués en afers de jurisdicció entre els comtes d'Empúries i la vila. Va cometre aquest jueu moltes malifetes, que li foren perdonades per 7.000 sous. A gent rica i

---

(à) *Astruc*, *Estruc* o *Struc*, cognom que abunda molt entre els jueus catalans, vol dir *feliç*; *Bonastruc*, *ben feliç*.

amadora de la riquesa havia de fer-li més efecte aquest càstig que cap altre.

També trobem establerts els jueus a La Bisbal. A l'antiga muralla, a la banda de Ponent, hi havia la torre dels jueus, i a mitjans del segle passat es conservava el nom del Call en un dels carrers.

Els jueus bisbalencs deixaven diners amb un crescut tant per cent, com ho prova una sentència del bisbe Pere de Castellnou, senyor de la vila, dictada el 1323, prohibint-los de fer préstecs a un interès major del vint per cent a l'any, ni amb interès compost.

La jueria de La Bisbal degué desaparèixer en temps de Joan II, car el 1447 passava a ésser sojorn de vagabunds i dones de mala vida. Aquest fou el trist destí que varen tenir moltes jueries, després de l'expulsió, talment com si això fos un escarni a la memòria de llurs habitants.

Els jueus de la dita vila devien ésser força rics. Ja el 1285, llavors de la invasió de Felip l'Ardit de França, llurs béns foren saquejats i el poble va obligar-los a signar escriptures lliurant els seus deutors.

El poble solia aprofitar aquests esdeveniments per a anul·lar els pactes que l'obligaven usuràriament amb els jueus. Així, els freqüents atemptats contra les jueries s'expliquen, tant com pel fa-

natisme religiós, pels abusos que aquells cometien amb els qui havien d'anar a raure amb ells per qüestió de diners.

En altres poblacions empordaneses podríem rastrejar fàcilment el pas i l'estada dels jueus. Famosa fou a l'Empordà l'aljama de Castelló, de la qual parlarem en el capítol següent. A Cadaqués, encara es conserva el carrer del Call, ple de caràcter. Vilajuïga, o *Vila judaica,* com es troba escrit en antics documents, fou sens dubte, a jutjar pel seu nom, una població jueva. A La Tallada, Ciurana, Ullestret i altres pobles devia haver-hi també jueus, car, quan el 1385 Pere el Cerimoniós va apoderar-se del comtat, la gent d'aquests llocs demanà que es prorroguessin per alguns anys el terminis per a pagar els deutes als jueus.

A Peratallada es veu que els jueus eren protegits pel senyor del castell, car, havent estat denunciat Isaac Vidal Revaya, habitant en aquell lloc, per haver proferit en públic algunes ofenses contra la puresa de la Mare de Déu, i preguntat el jutge per què ho consentia, aquest va respondre que no gosava fer ni dir res contra ell, per mor d'En Gilabert de Cruïlles, *de qui era tan gran amic.*

CAPÍTOL XIV

L'ALJAMA DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES

L'aljama de Castelló d'Empúries era de les més riques de la nostra terra. L'administraven dotze consellers, dividits en classes o estaments, com molts municipis catalans : cinc de mà major, quatre de la classe mitjana i tres de mà menor ; tres secretaris, un tresorer i tres oïdors de comptes. Els secretaris solien representar l'aljama en ambaixades i altres actes públics. El seu govern s'estenia al districte o col·lecta de l'Empordà, que regia amb lleis i costums propis.

Els jueus de Castelló gaudien d'importants privilegis, els quals foren confirmats per Pere el Cerimoniós, l'any 1368, especialment aquell segons el qual podien exigir, després de sis anys, el crèdits de llurs deutors. Els comtes d'Empúries també va-

ren protegir-los, concedint-los remissió de delictes; costum que va seguir el rei Martí l'any 1402.

En més d'una ocasió es varen veure obligats els jueus d'Empúries a defensar llurs drets amenaçats per l'Església. Així, havent-los requerit el bisbe de Girona, l'any 1325, perquè canviessin el vestit que fins aleshores havien portat amb certa llibertat, varen demostrar que depenien directament del comte, sota la custòdia del qual estaven ells, llurs cases i llurs vestits; i tan cert era això, remarca Pella i Forgas, que fins per a coure's el pa havien de servir-se dels forns del comte, i quan el comtat va passar a la Corona, fou el veguer reial qui fallà les qüestions entre els jueus.

A les darreries del segle XIV els jueus empordanesos varen ésser víctimes, com els de tot arreu, de les ires de la multitud, i durant molt de temps degué perdurar la irritació contra ells, puix que l'any 1401 el rei Martí va haver de protegir-los, ordenant al batlle i al veguer que guardessin l'aljama. «Entès havem—deia el rei—que alcunes commocions són fetes i es fan contra l'aljama de Castelló».

No va pas trigar a iniciar-se la decadència d'aquella jueria, i prou se'n planyien els jueus al rei Martí, dient-li que havien minvat tant en nombre de persones i en facultats, perquè molts havien canviat de domicili i fugit de tants de tributs, i que només

rebaixant-los aquests podrien «respirar e en la dita aljama romanir».

Malgrat això, els reis continuaven demanant-los diners, com ho demostra una lletra que Maria de Luna adreçà al seu administrador Pere Comte, el 4 de juny del 1406, encarregant-li que es veiés amb els secretaris de l'aljama i els digués «quens sujuguen de certa bona quantitat de moneda per ajudar a les nostres necessitats assats grans»; i en el cas que els jueus no volguessin lliurar la dita quantitat, la reina els amenaçava àdhuc amb l'embargament de llurs béns.

És de creure que la reina i els jueus de Castelló d'Empúries varen continuar en bones relacions, car, el 13 de juliol del mateix any, Maria de Luna tornava a escriure al seu administrador, dient-li que tenia notícia que un subjecte anomenat «Joffre Treballs» devia certa quantitat a un jueu de la vila i que, havent-la-hi reclamada, aquell va amenaçar-lo de mort i, no content amb això, En Joffre i altres varen proferir algunes paraules contra l'aljama, «en manera de concitació et de avalot»; i «com que semblans coses tan abominables e tan enormes no poden passar sense el degut correctiu», la reina ordenava a l'administrador que inquirís diligentment la veritat dels fets i procedís amb tot rigor contra els culpables; afegint que, en el cas d'ésser tonsurat

l'al·ludit subjecte, com ella creia, havia de sortir immediatament de la vila i el comtat, «no retornador jamés en aquells, sens expressa voluntat e consentiment nostres».

És curiosa, per l'esperit de tolerància que revela, una lletra de Pere de Rocabertí, bisbe de Girona, de l'any 1321, autoritzant la jueria de Castelló per a engrandir i aixecar la vella sinagoga, en termes molt detallats sobre la disposició i distribució de l'edifici.

L'aljama de Castelló d'Empúries va ésser enaltida per homes emèrits com Astruc Ravaya, canceller de Pere el Gran, i per alguns metges, que varen assistir el darrer comte Pere II, el qual va demostrar-los el seu agraïment fent-los algunes deixes en el seu testament, atorgat el 2 d'octubre de 1401.

Poques notícies hem trobat sobre els jueus de Castelló amb posterioritat als primers anys del segle XV, la qual cosa ens fa creure que aquella aljama es trobaria en plena decadència ja molt abans de promulgar els reis Catòlics el decret d'expulsió.

Hom ha trobat una làpida hebraica de Castelló d'Empúries : és de Rubèn bar Aguina'y, mort en aquella vila l'any 1343.

CAPÍTOL XV

ELS JUEUS A CERVERA

Si bé és desconegut l'origen de la primitiva aljama cerverina, Duran i Sanpere ha aportat dades molt interessants i de primera mà sobre la nova sinagoga, tretes de documents que li han permès de replanejar-ne la construcció trescentista i d'assenyalar amb tot detall els llocs que hi tenien els jueus.

Aquella jueria—diu l'esmentat escriptor—, «anava fent la seva vida, ufanosa o mesquina, segons li era favorable o adversa la voluntat del rei i la del Consell de la vila». Com totes les jueries, va sofrir greus danys el 1391, despoblant-se el Call, les cases del qual anaven passant a mans dels cristians; però després va tornar a poblar-se, com ho palesa el fet que fou necessari ampliar-lo l'any 1426 i el 1447. Pocs anys després, el 1452, hi figuraven almenys 51 famílies.

Les prèdiques antijudaiques varen promoure una reacció violenta contra la llibertat dels jueus cerverins, que cada dia era més ampla, motivant algunes ordinacions del Consell de la vila, les quals segons sembla, no influirien pas gaire en la manera de viure d'aquells.

Duran i Sanpere ha donat a conèixer algunes notícies que demostren que hi havia una gran tolerància entre els jueus i els cristians a Cervera. Entre altres, recordem que amb motiu del Capítol de frares menors que va tenir lloc en aquella vila l'any 1448, aquests foren molt obsequiats per l'aljama, la qual els va trametre dos secretaris, «presentant amb gran reverència i honor setze capses de confits de sucre i cinc florins d'or, tornant-se'n després a les cases del Call»; i quan varen celebrar-se els funerals d'Alfons IV, els hebreus també hi varen prendre part amb cerimònies judaiques, fent una prèdica Mestre Cresques Adret, que era un jueu molt savi, sobre les excel·lències d'aquell rei, que ell havia conegut a Nàpols; repetint-se semblants cerimònies, vint anys després, arran de la mort de Joan II, l'elogi del qual va ésser confiat a Mestre Cresques Cofen.

La guerra contra aquest rei havia estat causa d'inquietuds contra els jueus de Cervera, car la host armada va llençar-se al barreig del Call sobi-

rà ; però sembla que els de la vila els protegiren, salvant del saqueig el Call jussà. La Generalitat de Catalunya va protegir també l'aljama cerverina, disposant que les coses robades als jueus els fossin tornades i que damunt dels portals del Call es posessin senyals indicant protecció i salvaguarda.

Nombrosos metges donaren renom a l'aljama cerverina : Bonanasc Alfaquim, que figurà entre els metges familiars de Pere III, el qual va afranquir-lo de portar la roda ; Sutlan Deslogar, que el 1395 era secretari de la dita aljama ; Abraham des Portell, mort el 1407, que pertanyia a un llinatge de jueus de Sarreal, el qual fou autoritzat per a viure fora del Call—que de nit es tancava—a fi de poder atendre millor els malalts de la vila ; Samuel de Lunell, la casa del qual fou saquejada l'any 1474 per l'exèrcit de Joan II ; Bonafós Abraham, sobre el qual es coneixen poques dades ; Juceff Cavaller, que fou conseller i secretari de l'aljama ; el seu germà Samuel, que fou també dels jueus notables de Cervera ; Cresques Adret, que va ésser molt influent a la cort ; els Querci, família de jueus del segle XVI, i Abraham Salom, que l'any 1455 figurava a la vora del rei Joan, si bé respecte d'aquest jueu no és ben segur que fos veí de Cervera, com ho era de Tàrrega.

Hi ha una informació testifical del 1620, de la qual es dedueix que el record del Call cerverí s'anava extingint aleshores en la memòria de la gent de la vila.

CAPÍTOL XVI

ELS JUEUS A TORTOSA

L'aljama de Tortosa era molt antiga (1). Segons Miret i Sans, els àrabs varen conviure en aquella vila amb els jueus. Ramon Berenguer IV, l'any 1149, va fer-los donació de la dàrsena sarraïna, amb les seves disset torres, establint-s'hi seixanta famílies jueves. Ultra això, va atorgar-los les mateixes franqueses de l'aljama barcelonina, la illa Abnabicòria i algunes terres de conreu.

Els jueus foren, des dels primers temps de l'Edat Mitjana, «alfaquecs», és a dir, redemptors d'esclaus mahometans. Abrahun Albané, de Tortosa, fou un «alfaquec» que el 1258 obtenia autorització del rei de Catalunya i Aragó per a conduir sarraïns del regne de Castella a Berberia.

(1) L'any 1771 va descobrir-s'hi una làpida amb una llegenda hebraica, llatina i grega. Es l'epitafi de *Meliosa* o *Melosa* (dolça com la mel), que va morir als vint-i-quatre anys. Derenbourg creu que és del segle VI.

En el segle XV, els jueus tortosins deixaven diners als representants de la ciutat i prenien part en les subhastes d'arrendament dels impostos municipals. Sembla que hi va haver una jueva tortosina que feia de metgessa: així es desprèn d'una lletra de la reina lloctinent Maria de Castella, del 1423.

Els hebreus de Tortosa, com els de les altres aljames, foren objecte d'escarnis i humiliacions públiques, sobretot per Setmana Santa, la qual cosa motivà un pregó, l'any 1369, disposant «que neguna persona de qualque ley stament o condició sia, no gos tirar pedres ab mà, ni ab baçeja, ni ab mandró, ne ab altre strument de lançar pedres contra los dits jueus, ni la jueria de la dita ciutat, etc.»

En 1391, per ordre del batlle i dels procuradors, els jueus de Tortosa foren conduïts al castell de la Suda, i molts d'ells, tement que hom no els deixaria en pau si no es feien cristians, baixaven a la ciutat per a batejar-se. Va donar-se el cas d'haver-hi algunes famílies jueves dividides, car, mentre els homes es feien cristians, les dones, influïdes per llurs pares i pels rabins, no volien abjurar de la religió judaica.

El 14 d'agost d'aquell any terrible va preparar-se la matança dels jueus tortosins, figurant entre

els complicats un tal Jutglar, guarda del castell, que fou pres aquell mateix dia, mentre anava armat per la ciutat.

El poble estava molt agitat i veia amb mals ulls que l'autoritat protegís els jueus. «Mala obra era —deia la gent—que los dits procuradors vedassen que los juheus nos tornassen cristians. És que merexien los procuradors e tots aquells quiu vedassen o queu contrastassen quels lançassen les cases dessús. Et altre dehien, que merexien que fossen acoltellegats, que pits eren que eretges, que contrastaven quels juheus nos convertissen a la nostra fe».

Malgrat aquestes amenaces, el veguer no perdonà esforç per a evitar un dia de dol a Tortosa. Hom el va veure d'ací d'allà, a cavall, apaivagant la gent, i ell mateix fou qui agafà i desarmà el Jutglar, com a cap de motí. Gràcies al seny del veguer i dels procuradors, el Call no va ésser saquejat, ni l'aljama destruïda, ni va córrer la sang dels pobres jueus pels carrers. Des d'aleshores, però, foren molts els convertits i la jueria minvà en gran manera.

Tortosa fou el lloc escollit per Benet XIII per a la famosa controvèrsia entre els teòlegs cristians i els rabins, que tan funesta havia d'ésser per als jueus de la nostra terra (1).

(1) V. l'*Apèndix II*.

CAPÍTOL XVII

ELS METGES JUEUS A CATALUNYA I ARAGÓ

JA és sabut que els jueus monopolitzaren l'exercici de la medicina durant gran part de l'Edat Mitjana, i així, no sols foren metges de nobles i de prínceps, sinó també de papes. Si hem de creure Arnau de Vilanova, fins i tot eren cridats als monestirs, malgrat d'haver prohibit els concilis que els cristians es servissin dels metges jueus.

Ja hem vist que Jaume I, com els altres reis catalans, els tenia al seu servei, sense fer cas de les reiterades prohibicions dels concilis, i els protegia obertament.

L'any 1269 un dels seus metges era el jueu Açac de Barcelona, i en mèrits dels seus serveis va eximir de tributs a Perfecte i Angel, jueus de Tudela,

fills d'Abenvenbenist, de la família del metge susdit.

Pocs anys després el Conqueridor tenia un altre metge jueu, Jusef Almeredi, de Saragossa, a favor del qual va consignar 500 sous anuals.

*
* *

Pere el Cerimoniós, seguint les petjades dels seus antecessors, va protegir també els metges jueus, com pot veure's pels documents que el senyor Miret i Sans va publicar a la *Revue des Études Juives,* de París.

Essent encara infant (1330-1336), quan actuava de procurador general o virrei, va atorgar-los nombroses exempcions del signe infamant de la roda (*rotam*), instituïda per alguns concilis a fi de distingir els jueus dels cristians, i va eximir-los de portar «gramalla», si bé aquesta els fou novament imposada per Ferran I, l'any 1413.

Un dels metges jueus que més gràcies va rebre de Pere III, fou Alatzar, de la comunitat d'Osca, fill d'un altre metge hebreu que havia mort a la campanya de Sardenya el 1323.

El 2 de juliol del 1336 el rei va concedir-li un privilegi per a evitar-li vexacions i perquisicions dels funcionaris públics, els quals molestaven molt

sovint a les famílies jueves, i tres mesos després li trametia una lletra de protecció extensiva a tots els seus, per la qual prohibia que ningú els empresonés ni els fes sentir represàlies amb motiu de delictes o malifetes comeses per algun altre jueu.

El 1339 Pere III va absoldre Alatzar de tot procés i punició a un seu fill i altres que havien atacat i robat els sarraïns vassalls del comte d'Urgell, germà del rei. Aquesta absolució fou atorgada a instància de *Magistro Alatzar judei fisico domus nostre*.

A l'any següent, quan el rei revocà els privilegis i franqueses concedides per ell i els seus predecessors als jueus, va tenir bona cura d'eximir d'aquesta disposició el seu metge Alatzar. I encara va concedir-li una absolució indefinida per les malifetes que ell o els seus germans i fills haguessin comès, fora els crims de sodomia, emmetzinament o cohabitació amb dona cristiana.

Segons Miret i Sans, els nombrosos «intrusos» que es troben sovint sotmesos a processos en els registres de la cancelleria d'Aragó, no eren pas israelites. Ell només va trobar-ne un, més ben dit, una jueva, curandera de Borja, i encara va ésser absolta pel mateix Pere III, l'any 1330.

Tots els documents que fan referència a les rela-

cions dels reis de Catalunya i Aragó amb els metges jueus, proven que, si aquests els prestaven bons serveis, aquells sabien recompensar-los bé i els honoraven públicament.

CAPÍTOL XVIII

ELS JUEUS CATALANS I LA BENEFICÈNCIA

Els jueus catalans no tenien pas desateses les institucions de caràcter social i benèfic. Això era propi de llurs costums i tradicions. Cal tenir en compte que, històricament, el poble hebreu és el primer en el qual hom veu aparèixer, d'una manera oficial, la beneficència. Tenint la terra com en possessió i considerant-la com un préstec de Jehovà, els hebreus concedien als pobres una part de cada camp (*peah*) i els productes de la collita. Ultra això, els pobres rebien cada tres anys la desena part d'aquesta, o sigui el delme, i cada set anys era comuna la collita natural que produïen les terres durant l'any sabàtic. La llei hebraica prescrivia també l'almoina que havia de fer-se als pobres forasters, els quals tenien dret així mateix a l'assistència.

Aquests costums els porten més tard els hebreus als pobles on s'estableixen, essent molt remarcables, en tal sentit, uns estatuts de la jueria d'Avinyó, publicats l'any 1886 per Isidore Loeb (*Statuts des juifs d'Avignon*).

La beneficència tenia en aquella aljama, cèlebre per les seves controvèrsies, una administració pròpia, ben organitzada i esplèndidament dotada. No sols socorria els jueus pobres de la ciutat, sinó també els de fora, els quals rebien socorsos en espècies i menjar i allotjament entre els particulars, si bé els era prohibit de romandre més de dos dies a la població. Els rabins pobres de Terra Santa eren tractats amb especial dilecció. Les noies eren dotades. Els nens eren admesos a les escoles, a expenses de l'aljama. Els malalts rebien gratuitament la visita dels metges i les medicines.

A Santa Coloma de Queralt hi va haver un filantrop israelita, Moisès Cabrit, mort el 1410, que fundà un hospital judaic per als pobres de la vila i fou posseïdor d'una excel·lent biblioteca d'obres rabíniques i hebraiques, segons refereix l'historiador mossèn Segura.

Una escriptura publicada pel cronista Girbal posa de relleu com a la jueria gironina eren també ateses les necessitats de beneficència.

Hi havia a Girona l'Almoina jueva (*Erhdez*), es-

tatuïda anyalment per disposició testamentària d'Astruc Caravita i de la qual era procurador En Bonasc Vidal; una altra Almoina anomenada *Hecdesor* i la Confraria *Talmutora,* esmentades aquestes darreres en una lletra d'Alfons d'Aragó, datada a Barcelona el 30 de març de 1432, per la qual autoritzava els secretaris o regidors d'aquella aljama per a recollir els fruits, rèdits, tributs i emoluments d'aquelles (*fructus redditus tributa emolumenta*) i destinar-los cada any al pagament de censos, càrregues i altres deutes de la jueria, que aleshores es trobava molt minvada.

Aquestes dades són palesadores de l'esperit benèfic i caritatiu que regnava entre els jueus gironins, contra el que vulgarment creuen els que sols tenen del jueu el concepte limitat d'usurer i avar, incapaç de cap sentiment noble ni de cap enlairada activitat.

CAPÍTOL XIX

LES MATANCES DE JUEUS A CATALUNYA

L'any 1391 va desfermar-se bàrbarament l'odi popular contra els jueus. Les riques aljames foren destruïdes i els hebreus degollats i no hi hagué pietat ni per a les cendres de llurs passats, car les tombes foren profanades. Poques vegades, en el curs dels segles, registra la història dels pobles una onada de folla crueltat com aquella.

A València hi va haver un veritable carnatge, i sols l'aparició de fra Vicenç Ferrer va poder fer cessar «aquella orgia de sang i destrucció».

A Barcelona, a primeres hores del dissabte, 5 d'agost, la multitud va caure furiosa sobre el Call Major. La sang va córrer pels carrers i a dins de les cases; hom no va respectar vells, dones ni criatures. Un crit immens d'esglai i de dolor va

aixecar-se cap al cel; però res no va moure a pietat els malfactors enfollits. Els malaurats jueus, per salvar-se, demanaven d'ésser batejats. I consumats els fets, quan ja no hi havia remei, va decidir-se a intervenir el Consell de Cent, fent agafar els culpables, que el poble va posar tot seguit en llibertat.

Refugiats els jueus que havien quedat amb vida en el Castell Nou, els avalotadors varen tocar a sometent, i acudí dels voltants de la ciutat una munió de pagesos, els quals, com a primera providència, assaltaren la Batllia i s'apoderaren dels llibres i registres de la propietat de la Corona, fentne una gran foguera a la plaça de Sant Jaume.

El dia 8 del mateix mes d'agost es repetien en el Castell Nou les sagnants escenes del Call, i a conseqüència de semblants fets quedà tan destruïda l'aljama barcelonina, altre temps tan pròspera, que foren completament inútils tots els esforços de Joan I per a repoblar-la.

Davant la impunitat de què gaudien els autors d'aquells crims, atiats pels qui predicaven que tot era permès contra els jueus, àdhuc el robatori i la mort, els atemptats varen repetir-se pocs dies després a Palma de Mallorca, Lleida—on, segons un dietari obrant a l'Arxiu Municipal, el 13 d'agost foren assassinats 78 jueus, els quals foren posats

tots en una biga al «Pla dels Tramenos»—, Girona i moltes altres poblacions.

*
* *

A Girona, el 10 d'agost, amb motiu de la fira de Sant Llorenç, una munió de pagesos armats, dels pobles dels encontorns i fins i tot d'altres de llunyans, d'acord, segons sembla, amb alguns individus de la ciutat, varen cremar el portal del Call i entraren a la jueria, on degollaren els jueus i robaren i saquejaren les cases.

«Sols conservaven la vida i els béns—diu Girbal—els que volien ésser cristians i demanaven amb grans crits el baptisme, car no trobaven altre mitjà de salvar-se». «Profanació horrible — havia escrit Pau Piferrer—d'una religió tota amor, llibertat i mansuetud; orgia sagnant, en la qual el sagrament que ens purifica de la taca primitiva anava mesclat amb el crim, la sang i la violència».

No contents amb això, molts pagesos varen preparar-se els dies següents per a entrar a Girona, en actitud amenaçadora, i els jurats varen disposar que els jueus fossin traslladats a la torre de Gironella, pagant un sou crescut al castellà Ramon de Lloret, que no volia deixar la torre, per la gran responsabilitat que contreia.

El dia 20 del mateix mes varen aplegar-se els

pagesos als voltants de la dita torre, i des del convent de Predicadors dispararen contra els jueus, sense fer-los cap mal, car estaven ben guardats. Aleshores la gent de la ciutat va pujar a les muralles, disparà les ballestes contra els revoltosos, i en ferí alguns. Els pagesos se'n varen anar, tot dient que tornarien el dissabte en més gran nombre i que, si podien entrar, saquejarien i matarien els jueus, si no es feien cristians, i en cas de no poder entrar, robarien i cremarien les cases foranes dels ciutadans.

Sembla que aquesta amenaça no va pas arribar a complir-se, davant l'actitud resolta de part de la ciutat contra els revoltosos; però la jueria gironina ja no havia de tornar a ésser mai més el que havia estat en els seus bons temps.

A conseqüència d'aquells atemptats contra l'aljama de Girona foren molts els jueus que varen convertir-se, segons es pot veure en les «Lletres de Qüestacions» (*Litterarum quistiarum*), obrants a la Cúria episcopal.

Des del 12 de setembre fins al primer de desembre de 1391 figuren convertides nombroses famílies : en conjunt, petits i grans, una setantena de jueus. Quatre d'aquestes famílies es componen de marit i muller i cinc fills ; n'hi ha d'altres de marit i muller i tres fills.

Entre els conversos, batejats gairebé tots a les esglésies de Girona, hi ha marxants, sastres, perolers, matalassers, carnissers, mercers, torners, un metge i un argenter, la qual cosa fa paleses les diverses activitats a què els jueus gironins es dedicaven. D'un d'ells, Abraham Leo, mercader de Banyoles (*mercerio ville Balneolarum*), s'ha dit que potser pertanyia a la família del poeta Lleó, d'aquella vila.

*
* *

«Els espanyols del segle XVI—diu Amador de los Ríos, en comentar els atemptats d'aquell any fatídic — no s'adonaven que, destruint d'un cop totes aquelles deus de prosperitat i de riquesa pública, capolaven en gran manera les forces de l'Estat, fent a llurs fills la folla i trista deixa de carregar exclusivament damunt de llurs espatlles les obligacions abans compartides amb l'activa i treballadora prole de Judà».

CAPÍTOL XX

CONVERSIONS DE JUEUS CATALANS

ULTRA les conversions abans esmentades, hem de ressenyar lleugerament les dels jueus gironins, que varen tenir lloc arran del Congrés de Tortosa, convocat per l'antipapa Pere de Luna.

La jueria de Girona va ésser tancada per disposició del Sant Pare i va haver-hi nombroses conversions, moltes de les quals varen atribuir-se al seglar Francesc de Segurioles, síndic d'aquella ciutat a la cort. Segons els jurats, ell fou «lo cap e principi de moltes conversions». Els mateixos jurats demanaren al rei que els neòfits fossin separats dels contumaços, que les hebrees casades amb conversos fossin separades de llurs marits i que els cristians novells fossin obligats a batejar llurs fills de menor edat.

El mateix any va convertir-se a Girona un prohom, Josep Estruc Benet, en circumstàncies ben singulars. Havent estat condemnat a la darrera pena Guillem Serratós, de Franciac, acusat d'haver mort un jueu gironí, Vidal Petit, i alguns suposen que també la seva muller Margalis, quan el sentenciat era al peu de la forca, va sortir Estruc d'entre els qui havien anat a presenciar l'execució, i avançant-se, amb astorament de tothom, pregà al governador que alliberés el reu, que ell, inspirat pel Sant Crist, es convertiria immediatament.

La petició fou atesa tot seguit, i Estruc Benet —que era «dels millors e pus asenyalats, de l'aljama de Girona, jueu de bona condició, deien els jurats, que ha fet e fa sovint molts plaers a aquesta ciutat e a nosaltres»—fou solemnement batejat en el monestir de Santa Clara, apadrinant-lo el bisbe Dalmau de Mur, tan conegut com a protector de les arts i les lletres, i l'abadessa de les Clarisses.

Més tard, el 1453, trobem notícia d'haver-se convertit a Girona Josep Estruc Sabarra, el qual fou batejat a la Catedral, el 2 de gener, amb els noms de Joan Narcís Sarriera. Hom suposa que va ésser apadrinat per la noble família d'aquest nom, atès el costum que hi havia. Per cert que mossèn Bernat Gilabert Zaplana, procurador reial,

havia pres un o dos dies abans els béns del convers i no volia tornar-los sense consultar-ho a la reina governadora.

A l'arxiu departamental de Perpinyà hem vist documents que tracten d'altres conversions de jueus de les comarques gironines en una època anterior: del 1370 al 1385. En un d'ells els cònsols declaren que Pere Gironí, jueu de Puigcerdà, s'ha convertit i ha fortament contribuït a la conversió dels seus dos fills Jaume Ribera i Joan Roger i de Bartomeu Garí; i en un altre document els cònsols d'Illa declaren que el susdit jueu, amb la seva muller Elianor i llurs fills Pere i Francisca, tots batejats, viuen allí i es porten com a bons cristians.

Sovint les conversions es feien en massa, com a Castelló d'Empúries, per exemple, on foren batejats, a l'església de Santa Maria, el 18 de febrer del 1417—segons nota del Llibre de l'administració de l'Obra del temple—, cent jueus dels dos sexes, nombre que per si sol dóna idea de la importància que havia tingut aquella jueria.

No tots els jueus, tanmateix, s'avenien a convertir-se per força. Les dones, sobretot, eren les que més s'hi resistien. Moltes — el P. Fita ho remarca—, abans que batejar-se, es deixaven matar. Ningú no podrà negar l'heroisme d'aquelles hebrees que, fidels a la religió de llurs passats, no vacillaven ni davant el sacrifici de la pròpia vida.

CAPÍTOL XXI

L'EXPULSIÓ DELS JUEUS

DESPRÉS de la presa de Granada, els reis Catòlics varen dictar, el 31 de març del 1492, l'inexorable decret d'expulsió dels jueus, concedint-los el termini de tres mesos perquè sortissin de la Península, amb llurs fills, criats i familiars, de qualsevulla edat i condició que fossin, comminant amb la pena de mort i confiscació de béns a tots els que tornessin, i imposant també la pèrdua de béns i de tota gràcia reial als qui els emparessin, defensessin o auxiliessin, després d'aquell termini fatal.

Abandonats de tothom, amenaçats amb l'esclavatge o la mort, els jueus varen preparar-se per a emprendre el trist camí de l'exili cap a terres inconegudes; però n'hi havia que no sabien deixar els llocs estimats, i Amador de los Ríos conta

que hi va haver ciutats, com la de Segòvia, a Castella, on els hebreus varen romandre tres dies en el cementiri de llurs passats, regant la terra amb llurs plors.

A primers d'agost d'aquell any, els camins i els camps, per tota la Península, eren plens d'emocionants corrues d'homes i dones, nens i vells, a peu o muntats en someres o en mules, o amuntegats en carretes, que fugien cap als ports i les fronteres.

Un altre historiador castellà, Cura de los Palacios, que va veure els jueus fugitius, diu que no hi havia cap cristià que no es sentís adolorit en veure'ls, i que els rabins els animaven, i feien cantar les dones i els minyons i tocar els «panderos», per a alegrar-los.

Els jueus de Catalunya i Aragó varen establir-se, durant algun temps, a Navarra, i després se'n varen anar, els uns cap a l'Àfrica, i els altres cap a Nàpols i Venècia, Grècia i Romania. A Nàpols, sobretot, foren molt ben acollits. Llur correligionaris italians els varen rebre com a germans i varen ajudar els jueus pobres.

Fóra interessant d'investigar en els nostres arxius com va portar-se a cap l'expulsió dels jueus.

En el Manual d'Acords de l'Ajuntament de Girona (1492), només consta que els Jurats varen rebre una reial cèdula datada a Granada el 31 de

març, assabentant-los del decret d'expulsió, de la mateixa data, encarregant-los la guarda de la jueria i afegint que donessin l'ajut i l'assistència necessaris al veguer i al batlle, que eren els comissionats per a executar l'edicte. Els Jurats varen limitar-se a contestar que estaven disposats a complir el que se'ls ordenava.

No consta pas en cap document que el decret d'expulsió hagués estat acollit amb joia a Girona, com ho havia estat adés la presa de Granada, per a commemorar la qual varen celebrar-se grans festes. Potser aquella disposició va ésser més aviat lamentada que aplaudida, «sobretot — remarca Julià de Chia — quan feia molt de temps que, temperats pel tracte mercantil i pel contacte de veïnatge els antics odis de raça i de cultes, s'havien establert entre jueus i cristians relacions de molta intimitat i confiança».

La conseqüència immediata de l'expulsió fou la minva en les rendes de la ciutat: així apareix d'una àpoca signada pel clavari dels Jurats, el dia 13 de juny del susdit any, per la qual declarava haver rebut del rector de la jueria gironina la quantitat de setanta sous, per comptes de les trenta lliures que havia de pagar anualment per imposicions o arbitris municipals, i feia gràcia de la diferència, en atenció a la gran minva de la jue-

ria, la decadència de la qual era palesa des de molt temps abans de la promulgació de la pragmàtica dels reis Catòlics.

L'aljama de Girona havia contribuït, com hem vist, en els seus bons temps, a les altes empreses de la Confederació Catalano-Aragonesa; alguns dels seus membres s'havien distingit en les ciències i en les lletres. ¡ Amb quin infinit enyorament, amb quina profunda amargor, abans d'abandonar la ciutat, contemplarien per darrera vegada la sinagoga on celebraven llurs ritus, les cases del Call on varen viure, els llocs que varen estimar, la terra sagrada que guardava les cendres de llurs avantpasats !...

Els jueus gironins varen refugiar-se en el Rosselló, establint-se segurament a Perpinyà, i és de creure que llur situació seria molt precària, quan el rei de França—que pel febrer del 1493 els havia prohibit de romandre en aquelles terres—, va concedir-los un termini fins a les darreries del març propvinent per tal que sortissin, «tenint en compte la mala estació i l'estat malaltís de la majoria».

Des del Rosselló, els jueus expulsats varen embarcar-se cap a Orient, i la majoria varen establir-se a Salònica, on pot observar-se encara la influència jueva catalana i aragonesa i on els descendents llurs solen barrejar en llur parla alguns mots catalans que s'han anat transmetent de pa-

res a fills i que és de creure que no trigaran a desaparèixer completament, sota les lleis unificadores de la República otomana.

«A conseqüència de la sortida dels jueus, remarca Graetz, Espanya va perdre la vintena part dels seus habitants, i certament la part més industriosa, més treballadora i més cultivada, que formava la classe mitjana de la població. Gràcies a llur activitat, les riqueses que ells creaven circulaven constantment a través del país, com la sang pel cos, per donar-li vida. Hom no trobava pas solament, entre ells, capitalistes, marxants, agricultors, metges i savis, sinó també obrers de tota mena, armers, metal·lúrgics, etc. Ells haurien segurament convertit Espanya, després del descobriment d'Amèrica, en l'Estat més ric, més florent i més fort, el qual, per la seva unitat, hauria fàcilment rivalitzat amb Itàlia».

*
* *

L'emigració dels jueus—que se'n van a correcuita, sense saber ben bé on anira a parar, mentre besen, tot plorant, la terra que guarda, més pietosa que els homes, les cendres venerables de llurs passats—és un dels espectacles més corprenedors de la Història, i, amb tot i el temps exhaurit, la nar-

ració d'aquell èxode encara ens commou profundament.

«A Girona, en els vells carrers encimbellats que formaven el Call, he vist passar llurs ombres lamentables; m'ha semblat sentir llurs planys, mentre la tramuntana udolava per aquells indrets silenciosos i portava al lluny el so de les campanes; de vegades he aturat els meus passos, penserós, davant el casal de pedra grisa que s'ha dit que fou de Bonastruc de Porta; i m'he descobert amb un sentiment de pregon respecte, en recórrer els paratges solitaris on foren colgats aquells jueus» (1).

Eterns emigrats, vinguts de llunyanies bíbliques, els hebreus un dia varen arribar fins a la nostra terra, hi aixecaren llurs tendes, i varen conviure durant segles amb els nostres avantpassats. Després, colpits per un decret advers, varen emprendre altre cop la caminada... Caminar, caminar: aquest és certament, el llur destí. Però ells no obliden pas la pàtria llunyana que han deixat enrera, en l'horitzó.

(1) Carles Rahola, *Un record als eterns emigrats* (*Els emigrats polítics en la Història*. Girona, 1926).

APÈNDIX I

Juraments dels jueus en el comtat de Barcelona

Hoc es sacramentum judeorum

¿ Jueu, jures a mi que no mentiràs, ans veritat diràs ?—Jur.

¿ Jures per Déu pare totpoderós, qui féu el cel i la terra i la mar, i totes les coses que en elles són ?—Jur.

¿ Jures per aquell qui va dir : Per mi mateix jurareu i no perjurareu el nom del Déu nostre ? —Jur.

¿ Jures per aquell qui a la mar terme posà, dient : Fins ací vindràs ?—Jur.

¿Jures per aquell qui al primer arcàngel del cel gità?—Jur.

¿Jures per les ordes del cel i per la companyia dels àngels i dels arcàngels que estan davant nostre Senyor?—Jur.

¿Jures per aquell qui demostrà els abismes, i féu tremolar els puigs?—Jur.

¿Jures pels trons i per les senyories i pels principats del cel, i per les potestats de serafí i querubí?—Jur.

¿Jures per aquell qui el primer home Adam en paraís establí?—Jur.

¿Jures per aquell qui el sacrifici d'Abel rebé i Caí aquell sacrifici a Abel dreturer maleí?—Jur.

¿Jures per aquell qui Noè, amb sa muller i amb tres fills, i amb les tres mullers, i amb les bèsties, i les volateries, i amb totes les altres coses que en l'arca el temps del diluvi dignà salvar, per lo qual cascun llinatge fos restaurat?—Jur.

¿Jures per aquell qui de Sem, fill de Noè, el po-

ble d'Israel dignà restaurar, i els patriarques elegí?—Jur.

¿Jures per aquell qui lluità amb Jacob, i aquell, tocant la cuixa de Jacob, féu-lo arran callar, i digué a aquell: No seràs apel·lat Jacob, sinó Israel? —Jur.

¿Jures per Jacob i pels dotze fills d'ell, ço és: Rubèn, Judàs, Isakar, Gad, Aser, Zabuló, Neptalí, Van, Simeó, Leví, Josep i Benjamí?—Jur.

¿Jures per aquell qui Josep deslliurà de la mà de sos germans, i aquell gran senyor féu en els ulls de Faraó, per ço que per ell la casa d'Israel fos salvada de fam?—Jur.

¿Jures per l'entrament d'Egipte, i per l'anunciació vella que ja havia dita Jacob als seus fills?—Jur.

¿Jures per aquell qui trobà la filla de Faraó, que ella nodrí, anomenat Moisès?—Jur.

¿Jures per aquell amb qui parlà Moisès en l'arbre i li digué: Jo sóc?—Jur.

¿Jures per la senyal que donà Déu en la mà de Moisès, ço és a saber, la verga?—Jur.

¿Jures per les deu meravelles que féu Moisès en Egipte?—Jur.

¿Jures per aquell qui deslliurà el poble d'Israel del poder de Faraó i la mar els obrí?—Jur.

¿Jures pel mannà que menjaren els fills d'Israel quaranta anys en el desert, i per l'aigua treta de la pedra?—Jur.

¿Jures pels deu manaments que nostre Senyor Déu per Moisès vos manà observar?—Jur.

¿Jures per aquell qui digué: Jo sóc Déu, Senyor teu, i no n'és altre sinó jo?—Jur.

¿Jures per l'altar que Moisès edificà de les dotze pedres del testament, en el qual altar oferia a Atem sacrifici fill d'Israel?—Jur.

¿Jures per les taules de la llei vella?—Jur.

¿Jures pel tabernacle, en el qual oferia Aaron el sacrifici, i pel sant altar?—Jur.

¿Jures pels senyals i per les deu meravelles que féu Déu en Egipte, ço és: les aigües tornar en sang, i també en granotes i en cinifes i en totes cinomies, i en tota la terra mort, i en tot el bestiar d'Egipte, i foc, el qual Moisès escampà i fetes nafres en tots, i estengué la mà al seu cel, i el senyor plogué foc, i arbuixó, i vingué llagosta sobre tots els egipcians, i foren fetes obscuritats per tres dies en tota la terra d'Egipte i féu els egipcians d'home fins a la bèstia; i pel càntic que cantà Maria amb els fills d'Israel, amb tempes, per ço com el Senyor deslliurà aquells i cobrí els egipcians de mar, que aquí era, i per la glòria de Nostre Senyor que aquí apareixia?—Jur.

¿Jures pel temple que bastí Salomó a servei de Nostre Senyor?—Jur.

¿Jures per Josué, fill de Dun?—Jur.

¿Jures per tots els Reis, i per les santes dels hebreus, i per tot el llinatge i el poble d'Israel? —Jur.

¿Jures per tots els ordenaments, que Nostre Senyor guardar, i observar, com manà a Moisès? —Jur.

¿Jures per aquests profetes: Samuel, Isaïes, Jeremies, Ezequiel, Daniel, Osee, Joel, Amós Abdies, Jonàs, Miquees, Naum, Abacuc, Sofonies, Aggeus, Zacaries, Malaquies, Moisès, Josué i David?—Jur.

¿Jures per aquests profetes i per tots els altres que l'adveniment del fill de Déu pronunciaren?—Jur.

¿Jures pels sants apòstols qui aquell per tot el segle predicaren?—Jur.

¿Jures per Messies qui és dit Antecrist, el qual vosaltres espereu?—Jur.

¿Jures per la thora i per la mazula, per *honoy Adonay loe ara*?—Jur.

O si mentiràs, davalli sobre tu a harul aquests set *malelayud* i *zisur, harahym arabeciem, beranarben, salobée, salabelam.*—Amén.

¿Jures per tots aquests sants: Perari, Agab, Ara, Bimilies, Filiannt, Bonager, Celo, Lamec, Azach, Laore, Johas, Boragran, Melat, Tuobe, Trach, Bucisma, Mucrenti, Azzd, Trahibemu, Si-

gum, Bramatum, qui interpretaren Déu qui féu el cel i la terra?—Jur.

¿Jures per aquell qui féu sobre querubí i els àngels no creients, en infern, pregon *acabuça*? —Jur.

O si d'això mentiràs amb els malvats Dabis, sies turmentat per *secula seculorum*.—Amén.

¿Jures per aquell qui digué: Jo sóc primer i darrer i cap altre no és sinó jo?—Jur.

Te conjuro, jueu, per tots els sants qui són en el cel i en la mar i en la terra i sota la terra. I et conjuro per la sinagoga, en la qual tu ores, i per tots els predicaments que has jurat i oït, i per tota la teva memòria, que si ver no jures i d'això mentiràs, els teus cabells siguin arrencats del teu cap. —Amén.

I la llum dels teus ulls perdis.—Amén.

Amb el teu nas cap cosa puguis olorar.—Amén.

Mai més no tornis alèn.—Amén.

Tota la teva memòria perdràs.—Amén.

Amb la teva boca no puguis parlar.—Amén.

Les teves mans te s'assequin.—Amén.

Totes les entranyes t'ofereixin tot mal i tota dolor.—Amén.

Tot el teu cos de manteniment de verms sigui menjat.—Amén.

O si alguns fills tens, infern els absorbeixi.—Amén.

I aquells teus vegis sords, rancallosos i més ells morin.—Amén.

I si mentiràs, totes aquestes coses vinguin a tu. —Amén.

Encara siguis estrany i privat de la llum de la sinagoga.—Amén.

I de la llei de Moisès, i de l'observació del dissabte, i de la circumcisió, i de la purificació del

segle, i aquelles males ventures vinguin sobre tu, així com vingueren sobre aquells qui el vedell en Oreb convertiren.—Amén.

Cremat siguis de foc, així com Sodoma i Gomorra foren cremats.—Amén.

Viu te sobreeixi la terra, així com sorbí Datham i Abiron.—Amén.

Condemnat siguis de tota la llei de Moisès.—Amén.

Vingui sobre tu la maledicció, la qual donà Nostre Senyor a la serpent qui Eva enganyà.—Amén.

I les malediccions d'Adam i Eva i de Caí vinguin sobre tu.—Amén.

Si tens virtut i perjures, no siguis perçoner en les benediccions, les quals mana Nostre Senyor beneir sobre el mont de Barismo; ans vinguin sobre tu les malediccions que dites foren en el puig de Qual.—Amén.

Maleït siguis en ciutat i en camp i en tot lloc on sies; maleït sigui tot el que tens.—Amén.

Maleït siguis en anar i en tornar.—Amén.

Maleït sigui el dia en què fores nat, i la nit en què fores engendrat.—Amén.

El dia aquell en el qual t'infantà ta mare, sia tenebrós.—Amén.

Trameti Nostre Senyor sobre tu fam i set.—Amén.

Trameti Nostre Senyor tot destruïment en tota obra que faràs.—Amén.

Trameti Nostre Senyor sobre tu tempesta i febre i freds, i foc ardent i aire corromput, i tota tempestat te segueixi en tot lloc on siguis, fins que siguis destruït.—Amén.

Erri Nostre Senyor la teva pensa i tot ço que tens, i vagis palpant en mig del dia, així com palpa l'orb en obscuritats; i la teva carrera no sigui endreçada.—Amén.

Tot temps sostinguis calúmnia i siguis premsut per violència; ni tinguis qui et pugui deslliurar.—Amén.

La muller que tu tens o aquella que tindràs, altres homes hagin d'ésser carnalment amb ella, veient-ho tu.—Amén.

Cases basteixis i no hi estiguis.—Amén.

Vinyes plantis, i del vi no puguis beure.—Amén.

El teu bou sigui sacrificat davant tu, i no en menjaràs.—Amén.

Ovelles teves i ases i altres bèsties que tinguis, te siguin robades per tos enemics.—Amén.

Tot dia defalliràs; i no sigui fortesa en la teva mà.—Amén.

El fruit de la teva terra, els treballs i tots béns meni un poble que tu menys coneguis.—Amén.

Nostre Senyor et fereixi amb pestilència que mai més puguis ésser gorit de la sola del peu fins al cap.—Amén.

Sement sembraràs en la terra, i poc ne colliràs, i llagostes s'ho menjaran.—Amén.

Olives tindràs en tos honors i collir no les veuràs.—Amén.

Fills i gendres i filles tindràs, i aquells i aquelles veuràs en captivitat.—Amén.

Destruïment esdevindrà als arbres i als fruits de la teva terra.—Amén.

I si d'això mentiràs, Nostre Senyor te confongui a tu i a tota la teva natura.—Amén.

Els teus fills siguin servos, i adoraran déus estranys, els quals tu menys coneguis.—Amén.

I mai més tu ni aquells no tingueu repòs; sinó tot temps mal en tots llocs.—Amén.

I hagis temor de dia i de nit, i no tinguis esperança en la teva vida.—Amén.

Al matí diràs: ¿Què em donarà a mi la nit? per por del teu cor; i a la nit diràs: ¿Què em donarà a mi el dia? per dolor que tindràs.—Amén.

Pareixquis amb Dathan i Abiron, els quals la terra sorbí vius.—Amén.

Pareixquis, així com Sodoma i Gomorra.—Amén.

Hagis maledicció per tot temps en el cos i en la teva ànima i davallis a l'infern viu.—Amén.

Els teus dies siguin fets pocs i dolents i la teva vida sigui turmentada amb fam i amb set i amb tota mesquinesa.—Amén.

Tota dolor i tristesa i pestilència i malaltia vingui sobre tu.—Amén.

La teva benedicció i l'oració sigui a tu en maledicció.—Amén.

Maleït sigui ton cap i tots els teus membres.—Amén.

La teva llengua sia feta muda; els ulls teus sien fets orbs; i les orelles teves sordes.—Amen.

Les teves mans sequin; els peus teus siguin rancallosos i detràs siguin encorbats.—Amén.

Maleït siguis dormint i vetllant, jaent i estant, seient i menjant.—Amén.

I siguin maleïts tots els teus membres del vèrtex del cap fins a l'ungla del peu.—Amén.

I tota hora siguis en poder del diable qui t'ameni a l'infern i després jusa on foc més no és apagat i verms no hi moren.—Amén.

I amb tota pena i amb tot turment cremis a l'infern *in secula seculorum*.—Amén.

En el dia del judici, davant la cara de Déu, així com aquesta candela és apagada, així la teva ànima sigui confosa i d'aquí avant de tu no sigui feta cap memòria.—Amén.

Vés-te'n sense pau, i jamai no n'hagis bé; mes tot temps tinguis mals i la ira de Déu.—Amén.

APÈNDIX II

El Congrés de Tortosa

AQUEST Congrés va ésser convocat pel papa Benet XIII, el 25 de novembre de 1412, i va durar des del 7 de febrer del 1423 fins al 12 de novembre de l'any següent, convertint-se durant aquest temps en tota Espanya uns 3.000 jueus.

La conseqüència immediata d'aquest memorable Congrés va ésser la butlla expedida pel Pontífex el dia 11 de maig de 1415, la qual contenia onze decrets que, atesa llur cabdal importància, extractem a continuació.

El primer prohibia la lectura del *Talmud* en públic o en privat i ordenava als bisbes i capítols catedrals que en el termini d'un mes recollissin tots els exemplars que poguessin haver, així com les glosses, escolis, sumaris i altres escrits que tingues-

sin la més petita relació amb la doctrina talmúdica.

El segon prohibia la circulació i ús de tot llibre hebraic que contradigués els dogmes o ritus de la religió cristiana.

El tercer disposava que els jueus no podien pronunciar els noms de Jesús, de la seva Mare ni dels Sants, ni el de la Sagrada Eucaristia ni altre Sagrament qualsevol, ni fer creus, calzes ni vasos sagrats, ni relligar llibres on es trobés el nom de Jesús o el de la Verge Maria; excomunicant el cristià que contravingués aquesta disposició.

El quart prohibia que els jueus exercissin l'ofici de jutge en els plets criminals i civils.

El cinquè disposava, sots pena d'excomunió, que es tanquessin les sinagogues en el termini de dos mesos, deixant-ne només una en cada població on hi hagués jueus; però en cas que abans hagués estat església, quedava també definitivament tancada.

El sisè prescrivia que cap jueu no pogués ésser metge, cirurgià, botiguer, droguer, proveïdor ni *casamenter*; ni tenir cap altre ofici públic pel qual s'hagués d'entendre en els afers dels cristians; ni les jueves ésser parteres ni tenir dides cristianes; ni els jueus servir-se de cristians, ni vendre'ls ni comprar-los viandes, ni assistir amb ells a cap banquet, ni banyar-se en el mateix bany, ni tenir majordoms

ni agents dels cristians, ni aprendre en les escoles d'aquests cap ciència, art ni ofici.

El setè exhortava els reis i prínceps per tal que recordessin el compliment de les lleis que obligaven els jueus a viure en barris separats dels cristians.

El vuitè disposava que hom els obligués a portar constantment els vestits i senyals decretats pels concilis i els reis. Els jueus havien de portar una faixa vermella i groga en el pit i les dones en el front.

El novè els prohibia l'ofici de prestamistes i que celebressin cap contracte de compra o venda amb els cristians, quedant de fet anul·lats els contractes existents i àdhuc les sentències a les quals haguessin donat lloc. Els jutges o els oficials que es neguessin a complir aquest decret, perdrien llurs oficis, sots pena d'excomunió.

El desè disposava que no es permetessin, ans fossin considerats nuls, els contractes referents als jueus, encara que fossin fets per tercera persona, sots pena d'excomunió als escrivans o jutges que els autoritzessin.

L'onzè prescrivia que, essent un impediment per a la conversió dels jueus el temor d'ésser desheretats per llurs pares, fos declarat nul tot testament hebreu que tendís a aquest fi, autoritzant els con-

versos per a heretar a llurs pares infidels, com si morissin *ab intestato*.

I pel dotzè es disposava que hom prediqués als jueus i jueves majors de dotze anys tres sermons anyals i que al final del darrer sermó es llegissin aquestes constitucions.

«Mai no s'havia arribat a tant—diu Amador de los Ríos— : fins a prohibir-los l'estudi de la medicina.» «Sense ciències, comerç ni indústria—afegueix l'il·lustre historiador dels jueus espanyols—, ja no quedaven entre els dos pobles més relacions que les que hi ha entre l'àguila i sa presa».

APÈNDIX III

Una pragmàtica de Carles III sobre els descendents dels jueus mallorquins

SOLS incidentalment hem parlat de la Jueria de Mallorca, il·lustrada per homes tan doctes com els cartògrafs Cresques Abraham i el seu fill Jafuda Cresques, entre altres, i per això creiem interessant de publicar almenys la pragmàtica promulgada pel rei Carles III el 10 de desembre de 1782.

Els habitants del Call mallorquí—vulgarment anomenats *xuetes*—havien acudit, el 12 de febrer del 1773, al Consell de Castella, exposant la injustícia amb què eren exclosos de les classes, empleus, honors i comoditats, mentre pesaven sobre ells les contribucions, serveis i altres càrregues públiques.

Malgrat d'haver impugnat tan raonades queixes l'Estat eclesiàstic i la Universitat Literària de Ma-

llorca i l'Ajuntament de Palma, aquell gran rei va donar accés a tots els empleùs, honors i càrrecs públics als descendents dels conversos de Mallorca i al mateix temps va prohibir severament que fossin injuriats d'obra o de paraula.

Heus ací tan notable pragmàtica :

«Don Carlos, por la gracia de Dios, Rey de Castilla, de León, de Aragón, etc.

A los de mi Consejo, Presidente, Regentes y Oidores de mis Chancillerías, etc.

SABED : Que en doce de Febrero del año 1773 ocurrieron a mi Real Persona Juan Bonnín, Tomàs Aguiló, Tomás Cortés, Francisco Forteza, Bernardo Aguiló y Domingo Cortés, diputados de los demás individuos, llamados vulgarmente *de la Calle*, de estirpe hebraica, de la expresada Ciudad de Palma, exponiendo la paciencia y tolerancia con que sufrían su exclusión, casi total, de las clases, empleos, honores y comodidades, de que debía participar cualquier vasallo, natural y de buenas costumbres en los estados eclesiásticos y secular, experimentando al mismo tiempo las contribuciones, servicios, establecimientos y demás cargas públicas, y consiguiendo en su recompensa que el vulgo los distinguiese con el vergonzoso apodo de *Chuetas*, alusivo a su origen, cuya suerte infeliz padecían más de trescientas familias del Reyno de

Mallorca, en ofensa de la Religión y de la Corona, sin bastarles una conducta irreprensible, un servicio fiel, y una piadosa inclinación, para captarse la estimación, e igualarse con los demás, como miembros de la Sociedad, y participar de los beneficios como de los perjuicios : Que acosados de extranjeros rigores, habían tomado asilo en Mallorca, y domiciliados en ella, abrazaron la Fe Católica desde el año de mil cuatrocientos treinta y cinco, dando continuos testimonios de su fidelidad y piedad, a excepción de algunos, cuya conversión dictada por necesidad y no inspirada de un libre conocimiento, había padecido algunos intervalos en tiempos y personas determinadas, que no debían traer consecuencias contra los constantes en la creencia de la Iglesia Romana, que profesaron en el Bautismo; pues, unidos los hombres con este Sacramento, cesaba toda distinción de linajes, y por lo mismo no debía desmerecer las más honoríficas por su extracción humilde, o por culpa de sus mayores el que era fiel a la Patria, útil al Estado, bueno con sus ciudadanos, y ejemplar en su conducta ; y que si la equidad, la justicia y la política persuadían la igualdad entre vasallos de un mismo Príncipe, gobernados por una ley, y naturales de un propio Reino, aunque diferentes en Religión, cuanto más iguales deberían ser los que, convertidos, se unían con los

demás por el Bautismo; y cuanto más los que, como los suplicantes, eran cristianos desde su nacimiento, y lo habían sido sus padres y sus abuelos desde el citado año de 1435, aunque descendientes de otros convertidos: Y para acreditar sus honrados procedimientos y las pruebas que habían dada de su lealtad, obediencia, religión y servicios públicos, acompañaron a esta súplica un testimonio, con inserción de varias certificaciones de los Curas Párrocos, Prelados de Comunidades religiosas y otros sujetos, suplicándome en atención a ello y a otras causas y motivos que manifestaron, me dignase declarar que los expresados Juan Bonnín y consortes eran en todo iguales a los demás vasallos honrados y hombres buenos de estos dominios, mandando publicar en ello una ley o pragmática general, por la que se resolviese que los suplicantes, los representados por ellos, con sus hijos, parientes y todos los demás cristianos, aunque descendientes de infieles, estando a la distancia de tercero o cuarto grado, y siendo de buenas costumbres y probada vida, pudiesen ser admitidos en todos los gremios, consulados y demás cuerpos de artistas, comerciantes y profesiones, empleos u oficios, de que hasta ahora hubiesen sido excluídos por la sola consideración de su origen; y lograr todas las honras, preeminencias y exenciones, de

que se hicieron dignos, como los demás cristianos viejos y hombres buenos, según lo mandado anteriormente por la ley 6.ª, tít. 24, Partida VIIª, prohibiendo al mismo tiempo que se les notase o señalase con el dicterio de *Chuetas de la Calle*, ni de otro apodo o denuesto alguno, con que se indicase su estirpe por afrenta u ofensa, bajo de severas penas.

Esta súplica remití al mi Consejo, con Real orden de veinte y cuatro de Abril de 1773, para que me consultase lo que se le ofreciese y pareciese ; y a fin de executarlo con la instrucción, conocimiento y examen que se requería mandó, que la Real Audiencia de aquel Reino informase si con el motivo público de estar allí establecidas dichas familias, había habido alguna Real orden a su favor o en contra, a cuyo fin se remitiese copia de la representación de Juan Bonnín y consortes. Pendiente este informe, ocurrieron al mi Consejo el Estado Eclasiàstico del Reino de Mallorca y el Rector Procancelario y Catedrático de la Universidad Literaria, oponiéndose y contradiciendo la pretensión de dichos Individuos *de la Calle*, a cuyo tiempo remitió la Audiencia su informe, manifestando cuanto le pareció conducente, acompañando en corroboración de ello diversos documentos ; y por la Ciudad de Palma y Reino de Mallorca, representada por

su Síndico Clavario de la parte forense, se ocurrió al mi Consejo, solicitando también se despreciasen las pretensiones de los Individuos llamados *de la Calle*, o que a lo menos se oyesen en justicia, y tratase en íntegro un asunto de tanta gravedad e importancia por su trascendencia. En vista de estas instancias y de lo que expuso mi Fiscal, y a fin de evitar motivos de quexa y arreglar de una vez el estado, que debían tener los llamados *Chuetas*, mandó el mi Consejo se comunicase el expediente a la Ciudad de Palma y Síndicos forenses, para que dixesen lo que estimasen convenir a su derecho en lo principal, y que para el mismo fin se comunicase igualmente al Estado Eclesiástico, Universidad Literaria, y a Juan Bonnín y consortes.

Con arreglo a esta resolución, y por el orden que en ella se prevenía tomaron el expediente las partes, y expusieron cuanto les pareció conveniente, presentando respectivamente varios documentos en apoyo de sus pretensiones. Y estando conclúso legítimamente este expediente, visto en el mi Consejo con lo expuesto por mis Fiscales y con citación y audiencia de las partes, acordó poner en mi Real noticia cuanto resultaba de él, y así lo executó en consulta, que pasó a mis Reales manos en diez y ocho de marzo de mil setecientos setenta y nueve, con el dictamen que estimaba conveniente. Y por

mi Real resolución a ellas, conformándome con su parecer, «he tenido a bien resolver y mandar que a los individuos del barrio *de la Calle*, no sólo no se les impedía habitar en cualquier otro sitio de la Ciudad de Palma, o Isla de Mallorca, sino que se les incline, favorezca y conceda toda protección para que así lo ejecuten, derribándose cualquier arco, puerta u otra señal, que los haya distinguido de lo restante del Pueblo, de modo que no quede vestigio alguno : Que se prohiba insultar y maltratar a dichos Individuos, ni llamarlos con voces odiosas y de menosprecio y mucho menos judíos o hebreos y *Chuetas*, o usar de apodos de cualquier manera ofensivos, bajo la pena a los que contravinieren de cuatro años de presidio, si fueren nobles ; de otros tantos de arsenales, si no lo fueren, y de ocho al servicio de la Marina, si fuesen de corta edad ; publicándose la cédula que se expidiere en la forma acostumbrada. Y que en cuanto a los exentos, recibida la justificación, me dé cuenta el Consejo de las contravenciones, para la debida corrección.»

BIBLIOGRAFIA

Graetz, *Histoire des Juifs* (trad. de l'alemany) tom IV (París, 1893).

Enric Claudi Girbal, *Los Judíos en Gerona* (Girona, 1870). V. els articles del mateix autor, sobre els jueus gironins, a la *Revista de Gerona,* i els d'Isidore Loeb a la *Revue des Études Juives,* de París.

Amador de los Ríos, *Estudios históricos, políticos y literarios sobre los Judíos en España* (Madrid, 1848); *Historia social, política y religiosa de los Judíos de España y Portugal* (Madrid, 1875-1876).

Fidel Fita, *Làpidas hebreas de Gerona* (Barcelona, 1874); *Carta a don Enrique C. Girbal (Revista de Gerona,* 1876), *La Aljama hebrea de Castellón de Ampurias y los piratas sarracenos en el Languedoc durante el año 1406* (Id., id.)

Fiter Inglès, *Expulsión de los judíos de Barcelona* (Barcelona, 1876).

Fernández i González, Francisco, *Instituciones jurídicas del pueblo de Israel en los diferentes Estados de la Península Ibérica* i *Ordenamiento de las aljamas judías.*

Chía, *Bandos y Bandoleros en Gerona* (Girona, 1890).

Moisès Schwab, *Rapport sur les inscriptions hebrïques de l'Espagne* (París, 1907)

Pere Corominas, *Estudis sobre el pensament filosòfic dels jueus espanyols a l'Edat Mitjana* (*Arxius de l'Institut de Ciències.* Barcelona).

Miret i Sans, *Les Médecins juifs de Pierre, roi d'Aragon* (París, 1909); *Documents de juifs catalans des* XI, XII *et* XIII *siècles* (París, 1915), i *Documents des juifs barcelonnais au* XI *siècle* (Barcelona, 1916), aquests dos darrers treballs en collaboració amb Moisès Schwab.

Francesc de Bofarull, *Los judíos en el territorio de Barcelona, siglos* X *al* XIII (Barcelona, 1911).

Duran i Sanpere, *Referències documentals del Call de Jueus de Cervera* (Barcelona, 1924).

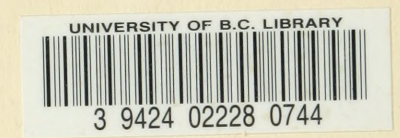
Carreras Candi, *Geografia General de Catalunya. La ciutat de Barcelona* (Barcelona); *Evolució històrica dels juheus y juheisants barcelonins (Butlletí dels Estudis Universitaris.* Barcelona, 1909). *Els jueus a Tortosa* (Barcelona, 1928).

Torroella, *La Jueria de Banyoles* (Girona, 1928).

Fritz Baez, *Die Juden im Christlichen Spanien. I. Aragonien und Navarra* (Berlín, 1929).

V. també els articles de Carles Rahola a *La Publicidad* i a *La Publicitat* i els de Millàs-Vallicrosa en el *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya,* a la Revista d'*Estudis Universitaris Catalans* i en el *Boletín de la Real Academia de la Historia* (1925), Millàs i Vallicrosa, *Documents hebraics de jueus catalans* (Barcelona, 1927).

INDEX


UNIVERSITY OF B.C. LIBRARY
3 9424 02228 0744


= Libros Antiguos =
F. Puvill
Boters, 10 · Barcelona-2 · Tel. 2217053

